

Szerkesztette:
Kiss Tamás – Barna Gergő

Erdélyi magyar fiatalok.

Összehasonlító
elemzés

ERDÉLYI MAGYAR FIATALOK. ÖSSZEHAJONLÍTÓ ELEMZÉS

A sokféleség alakzatai.

ERDÉLYI MAGYAR FIATALOK. ÖSSZEHASONLÍTÓ ELEMZÉS

Szerkesztők: Kiss Tamás – Barna Gergő

NEMZETI
KISEBBSÉGGKUTATÓ
INTÉZET

KRITERION

Kolozsvár, 2011

Cím: *Erdélyi magyar fiatalok. Összehasonlító elemzés*
Szerkesztők: Kiss Tamás – Barna Gergő

Nemzeti Kisebbségkutató Intézet
Kriterion Könyvkiadó

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Erdélyi magyar fiatalok : összehasonlító elemzés / ed.: Kiss Tamás,
Barna Gergő. - Cluj Napoca : Editura Institutului pentru Studierea
Problemelor Minorităților Naționale : Kriterion, 2010
Bibliogr.
ISBN 978-606-92744-0-8 ; ISBN 978-973-26-1023-7

I. Kiss, Tamás (ed.)

II. Barna, Gergő (ed.)

323.14(=511.141)(498)

Sorozatszerkesztők: Horváth István, Jakab Albert Zsolt

Lektor: Peti Lehel

Fordítás: László Noémi

Korrektúra: Demeter Zsuzsa, Papp Attila Zsolt

Borítóterv és tipográfia: Könczey Elemér

Számítógépes tördelés: Fogarasi László

Nyomda: IDEA és GLORIA, Kolozsvár

© Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale

A kötet megjelenését támogatta:

A kötet tartalmáért a szerzők vállalnak felelősséget, a kifejtett vélemények nem feltétlenül tükrözik az NKI és Románia Kormánya álláspontját.

Tartalom

KISS Tamás – BARNA Gergő	
Erdélyi magyar fiatalok 2008. A vizsgálatról és a kötetről	7
<i>Két ifjúságszociológia Romániában</i>	
Sorin MITULESCU	
Az utóbbi évtizedek romániai ifjúságkutatásának vázlata	29
GÁBOR Kálmán – VERES Valér	
Ifjúsági korszakváltás Kelet-Európában. Az erdélyi magyar fiatalok helyzete	37
<i>Erdélyi magyar ifjúság 2008. Egy összehasonlító vizsgálat tanulságai</i>	
VERES Valér	
A fiatalok munkaerő-piaci helyzete, a társadalmi közérzet és a problémaérzékelés rétegspecifikus eltérései	55
Iulian N. DALU	
Oktatás és munka a román és a magyar fiatalok értékrendjében	85
BARNA Gergő	
Szabadidő, kultúra, média, internet – román és magyar fiatalok fogyasztási szokásai	91
BOKOR Zsuzsa	
Retradicionalizálódás? Erdélyi fiatalok a családról, gyermekekről, főzésről és munkáról	151
Sorin MITULESCU	
A fiatalok és a család	171
VERESS Ilka	
A romániai fiatalok értékrendjéről	181

KOZÁK Gyula	
Az erdélyi magyar fiatalok fogyasztási szokásai	193
Gina ANGHELESCU	
Külföld 3D-ben. Hasonlóságok és különbségek az erdélyi magyar fiatalok és a román fiatalok migrációs viselkedésében	213
<i>Pillanatképek. Válogatás az ezredforduló utáni erdélyi ifjúságvizsgálatokból</i>	
ERCSEI Kálmán – KISS Zita – SZABÓ Júlia	
Fiatalok szabadidős fogyasztása, önállósodása és jövőképe a marosvásárhelyi Fél-sziget-vizsgálatok alapján	233
SÓLYOM Andrea	
Politikai kultúra és társadalmi értékek	261
PATAKFALVI CZIRJÁK Ágnes	
Sounds of Cluj. A kolozsvári elektronikus zenei szcena tíz éve	293
Abstracts	305
A szerzők névsora	311

KISS Tamás¹ – BARNA Gergő

Erdélyi magyar fiatalok 2008. A vizsgálatról és a kötetről

Kötetünk alapját egy, a 18–35 év közötti erdélyi magyar fiatalokat megcélzó, reprezentatív mintán elvégzett szociológiai adatfelvétel képezi. A kutatást 2008 szeptemberében az *Országos Ifjúsági Hatóság* (ANT) kezdeményezte,² és a kolozsvári *Nemzeti Kisebbségkutató Intézet* (ISPMN) hajtotta végre a *TransObjective Consulting KFT* és a *Kvantum Research KFT* közvélemény-kutató cégekkel együttműködésben. A nevezett vizsgálat mellett fontos előzmény az a 2009 szeptemberében megrendezett konferencia, amelyen – a vizsgálatban érintett egyes tematikákat feldolgozó szerzők mellett – a Romániában ifjúságkutatással foglalkozó román, illetve magyar anyanyelvű kutatók vettek részt. A kötetben megjelenő tanulmányok többsége előadás formájában elhangzott a nevezett konferencián.

1. Előzmények, kapcsolódási pontok, elméleti keret

(1) *Ifjúságkutatás Bukarestben*. A vizsgálat egyik újdonsága az volt, hogy egyszerre próbált a román és a magyar ifjúságkutatáshoz kapcsolódni. Kísérletet tettünk arra, hogy bukaresti (román anyanyelvű) és a

- 1 Kiss Tamás a kötet szerkesztési munkálatai közben MTA Bolyai Ösztöndíjban részesült.
- 2 Köszönet illeti Kovács Pétert, az Országos Ifjúsági Hatóság akkori elnökét, aki felkérte a magyar fiatalokra vonatkozó reprezentatív adatfelvétel ötletét.

kolozsvári (magyar anyanyelvű és elsősorban a magyarországi szakmához kapcsolódó) vizsgálatok közötti nagyfokú párhuzamosságot enyhítjük, feloldjuk. Magyar és román nyelven egyaránt megjelenő kötetünk egyik fontos célja szintén ez.

Mint az a Sorin Mitulescunak a kötetünkben megjelenő tanulmányából kitűnik, Romániában az ifjúságkutatásnak 30 éves előtörténete van. Bár a pártállami igények nagyban meghatározták a kutatási tematikát, az ifjúságkutatás azon szerencsés területek közé tartozott, amelyek már a rendszerváltást megelőzően is jól meghatározott és stabil intézményes keretben működhettek.³ Ez az intézményes keret, amely az ifjúságkutatást (változó alárendeltségben) kormányzati keretben működtette, 1989 után is fennmaradt. Ezzel függenek össze a román ifjúságkutatás fő jellemzői: (1) az erős közpolitikai kapcsolódás és megközelítés, (2) a problémás csoportokra, illetve az ifjúsággal kapcsolatos problémákra (a deviancia különböző formái, munkaerő-piaci helyzet, társadalmi integráció) való fókuszálás. Emellett az empirikus adatfelvételek nagy volumenét kell kiemelnünk. A kormányzati alárendeltségbe tartozó ifjúságkutató központ 1996 óta évente végez vizsgálatokat, amelyek a teljes fiatal népesség mellett sok esetben régiókra vagy egyes ifjúsági rétegekre (pl. falusi fiatalok) is reprezentatívak.

A 2008 szeptemberében az erdélyi magyar fiatalokra vonatkozóan (Kiss–Barna–Sólyom 2008) végzett vizsgálat a különböző ifjúsági rétegekre reprezentatív minták sorába illeszkedik. Ezzel párhuzamosan 2008 június-júliusában az Országos Ifjúsági Hatóság a teljes romániai fiatalságra reprezentatív, 1205 elemszámú mintán végzett felmérést. Az Országos Ifjúsági Hatóság egy, a romániai vizsgálatához hasonló tematikájú, magyar mintán lefolytatott vizsgálat elvégzésére kért fel bennünket. Az összehasonlíthatóságot szem előtt tartva, a romániai vizsgálat kérdőívéből indultunk ki. Mivel a két kérdőív közel hetven százalékban fedi egymást, lehetőségünk nyílik megválaszolni a kérdést, hogy *az erdélyi magyar fiatalok különböznek-e román kortársaiktól, és ha igen, miben mutatkozik meg ez a különbség?* Az elemzés során a magyar fiatalokat a

3 Szemben más kelet-európai országokkal, Romániában a társadalomtudományok státusa – miután a hetvenes évek elején felszámolták a szociológusképzést – igen kedvezőtlen volt (lásd Lőrincz 2001; Kiss–Sólyom 2001).

romániai,⁴ illetve az erdélyi⁵ mintán végzett felmérésből kapott átlaggal hasonlítottuk össze.

(2) *Ifjúságkutatás Kolozsváron.* Erdélyben a kilencvenes évektől egy, a bukarestiekkel nagymértékben párhuzamos ifjúságkutatás bontakozott ki. Jellemző, hogy a kilencvenes évek végén, illetve az ezredfordulót követő néhány évben a kolozsvári BBTE Szociológia Tanszéken messze a legtöbb államvizsga dolgozat ebben a témában született. A kutatásokat elsősorban a magyarországi ifjúságszociológia – kiemelten a nemrég elhunyt Gábor Kálmán – inspirálta. Gábor a kilencvenes évek közepén székelyudvarhelyi, illetve kolozsvári diákok körében végzett adatfelvételt.⁶ A vizsgálat középpontjában a jövőtervezés, státusreprodukció állt. Ezt követően a Max Weber Szociológiai Szakkollégiumban Veres Valér vezetett négy erdélyi nagyváros román és magyar középiskolásainak identitására, etnikumközi percepcióira irányuló felmérést (Veres 2000). 2003-tól indult a marosvásárhelyi Felsősziget Fesztivál vizsgálat, amely a Gábor Kálmán által 2000-től vezetett Sziget-vizsgálatok erdélyi adaptációja.⁷

A Magyarországhoz kötődő vizsgálatok sorában a budapesti Nemzeti Ifjúságkutató Intézet által kezdeményezett MOZAIK 2001 című kutatás volt a legnagyobb szabású vállalkozás.⁸ A vizsgálat egy 8000 fős magyarországi ifjúsági mintán végzett kutatás határon túli adaptációja volt, amelynek során reprezentatív minta keretében négy Magyarországgal szomszédos országban (Romániában, Szlovákiában, Szerbiában és Ukrajnában) kérdezték meg az ottani magyar, illetve a velük egy régióban élő többségi fiatalokat. Romániában a kutatást a Székelyföldön, illetve a Székelyföldön kívüli (közép-erdélyi, partiumi, bánági) régiókban külön szervezték. Az előbbivel a csíkszeredai KAM-ot, az utóbbival a kolozsvári Max Weber Társadalomkutató Központot bízták meg, a felhasznált kérdőívek azonban egységesek voltak. Mi a MOZAIK 2001 két adatbázisából is létrehoztunk egy súlyozott, az erdélyi magyar fiatalok 2001-es állapotát

4 Az ANSIT 2008 vizsgálat a 14–35 év közöttiekre terjedt ki. Ezért az összehasonlításkor a 14–18 éveseket ki kellett választanunk a mintából. A vizsgálat során 998 18–35 év közötti romániai fiatal kérdezték meg. Mi az összehasonlítások során ezzel az esetszámmal dolgoztunk.

5 Erdély alatt azt a 16 megyét értjük, amelyre a mi vizsgálatunk is kiterjedt. A 16 megyében az ANSIT-vizsgálat során 331 18–35 év közötti fiatalat kérdezték le.

6 Lásd a Korunk 1998/6 lapszámát (Gábor 1998; Veres 1998; Cseke 1998).

7 Erről a vizsgálatról ad számot a Web 2006/1–2. száma (Gábor et alii 2006; Veres 2006; Ercsei 2006; Kiss et alii 2006; Balla 2006).

8 Az eredményekről lásd Gábor 2004; Veres 2004; Gábor–Veres 2005; Szabó et alii 2002.

reprezentáló adatbázist.⁹ Ez alapján lehetőségünk volt az erdélyi magyar fiatalok helyzetében 2001 és 2008 között bekövetkezett változás néhány elemének a megragadására.

Az erdélyi magyar ifjúságkutatókat a bukarestiekétől nagymértékben különböző elméleti keret orientálta. Itt a kutatások közpolitikai indíttatása szinte teljes mértékben hiányzott. A problémás csoportok és a társadalmi problémákra való fókuszálás helyett a fiatalok elsősorban a társadalmi változás hordozóiként jelentek meg. Így a vizsgálatok olyan címszavak köré összpontosultak, mint civilizációs korszakváltás, középosztályosodás, (poszt)modernizáció vagy fogyasztói státus. A leginkább Ulrich Beckhez (2003) és Jürgen Zinneckerhez (1992) köthető elméleti keret markáns meta-narratívaként működött, amely az posztindusztriális társadalomba, a késő modernitásba vagy a „perifériáról a központba” történő átmenet bizonyítékaként értelmezi az empirikus eredmények igen széles skáláját.

A kötet összeállítása során törekedtünk arra, hogy ez a vonulat is helyet kapjon. Ezért került be a kötet első blokkjába a Gábor Kálmán és Veres Valér által jegyzett összefoglaló jellegű tanulmány, amely jól megvilágítja a szóban forgó elméleti keretet. Hasonlóképpen a kötet utolsó blokkjában Ercsei Kálmánnak, Kiss Zitának és Szabó Júliának a Félziget-kutatásokat bemutató anyaga is erre az elméleti keretre épül. Ugyanakkor az empirikus anyag elemzésére olyan szerzőket kértünk fel, akik nem feltétlenül ennek a metanarratívának a keretei között mozogtak. Az is célként lebegett a szemünk előtt, hogy az egyes területek (rétegződés, nemi viszonyok, migráció, fogyasztás, kulturális fogyasztás, értékrend) vizsgálati és elméleti horizontja hangsúlyosabban jelenjen meg az ifjúságkutatásban.

2. Minta, reprezentativitás, terepmunka

Az Ifjúság 2008-kutatás földrajzi hatóköre Románia 16 megyéjére (Fehér, Arad, Bihar, Beszterce-Naszód, Brassó, Krassó-Szörény, Kolozs, Kovászna, Hargita, Máramaros, Maros, Szatmár, Szilágy, Szeben és Temes megyére) terjedt ki. A 2002-es népszámlálás szerint ezekben a megyékben él a romániai magyarok 98,9 százaléka.

9 Ez a vizsgálat a 15–29 évesekre fókuszált, így az összehasonlításhoz a 15–17 éveseket itt is ki kellett szelektálnunk, illetve a saját adatbázisunkból is a 18–29 évesekkel kellett dolgozunk. A MOZAIK 2001 összevont súlyozott adatbázis elemszáma 1598 fő.

A mintát úgynevezett többfázisú, rétegzett, véletlen kezdőpontú, lépés-kvótás eljárással alakítottuk ki. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy elsőként egy *településmintát* alakítottunk ki. A fiatal magyar népességén belüli arányukból adódóan önreprezentáló települések (Marosvásárhely, Kolozsvár, Nagyvárad, Sepsiszentgyörgy, Szatmárnémeti, Székelyudvarhely és Csíkszereda) a nekik megfelelő esetszámmal kerültek a mintába. A többi települést régió (Székelyföld, Partium, Középe-Erdély és Bánság), településméret (100 ezer feletti, 10–100 ezer közötti, 2–10 ezer közötti, 2 ezer alatti) és a település etnikai összetétele (magyar többségű, nem magyar többségű) szerinti rétegekbe soroltuk, majd az egyes rétegekben belül véletlenszerűen választottunk, a mintába kerülés esélyét az adott településen élő magyarok számával súlyozva. Második lépésben a nem folyamatosan számozott települések esetén utcamintát alakítottunk ki. Az *utcákat* véletlenszerűen választottuk, a mintába kerülés esélyét itt az utcában található háztartások számával súlyoztuk. Az utcán (illetve a folyamatos házszámozás esetében a településen) belül a *háztartásokat* megadott kezdőpont és lépték segítségével kellett kiválasztani. A kérdést természetesen csak azokban a háztartásokban folytathattuk le, amely háztartásban 18 és 35 év közötti, magát magyarnak valló személy élt. Emellett a kérdezőknek a nem (férfi/nő) és életkor (18–24/25–35) szerinti *kvótákat* is be kellett tartaniuk.

Mintavételi eljárásunk gyakorlatilag azonos volt az ANSIT 2008 vizsgálatával, illetve nagyon hasonlított a MOZAIK 2001-vizsgálat Közép-Erdélyben és Partiumban használt eljárásához. Ez az elem növeli az összehasonlíthatóságot.

3. A kötet szerkezete

A kötet három tematikus blokkot tartalmaz. Az elsőben a már érintett Mitulescu-, illetve Gábor–Veres-tanulmányok kaptak helyet. Ezekből a tanulmányokból a román, illetve a magyar ifjúságszociológiai vizsgálatok keretével ismerkedhetünk meg.

A második blokk az Ifjúság 2008-vizsgálatra épülő tematikus elemzéseket tartalmazza, amelyeket a kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, illetve a bukaresti ANSIT kutatói készítettek. Mivel úgy véltük, hogy a romániai magyar fiatalok helyzetét elsősorban az országos, ro-

mániai trendek viszonylatában értelmezhetjük, kutatásunkban az összehasonlíthatóság kiemelt szempont volt. Kérdőívünkkel együtt a vizsgált tematika is nagymértékben azonos az ANSIT 2008-vizsgálatával. Elsőként azt szükséges kiemelni, hogy mindkét vizsgálat – műfaját tekintve – közvélemény-kutatás, vagyis a legtöbb kérdés a fiatalok különböző témákról alkotott véleményét, attitűdjeit, értékeit, terveit igyekszik felfedni. Emellett, egy fokkal tényszerűbb szinten, a közéleti cselekvés, a fogyasztói szokások, a szabadidő-használat, a migrációs gyakorlatok különböző modelljeire kérdeztünk rá. Egy harmadik szinten az anyagi és társadalmi helyzetet meghatározó tényszerű adottságok állnak (pl. a nyelvtudás, a lakáskörülmények). Alá kell húznunk ugyanakkor, hogy a vizsgálatból nyert anyag mélysége ezen a szinten, vagyis a tényszerű társadalmi mutatószámok tekintetében a legkisebb. Így a tanulmányokban, habár néhány esetben a tényszerű társadalmi mutatószámokról is szó fog esni, alapvetően a véleményekre, attitűdökre, illetve a társadalmi/fogyasztói praxisokra fognak koncentrálni a szerzők.

Végül a harmadik blokk az ezredfordulót követően Erdélyben végzett, de az Ifjúság 2008-hoz nem kapcsolódó kutatásokból ad idéletet. Sólyom Andrea a fiatalok politikai kultúrájáról, az Ercsei–Kiss–Szabó szerzőhármas a marosvásárhelyi Fél-sziget-kutatásokról, míg Patakfalvi Czirják Ágnes a kolozsvári zenei szcénáról számol be. Ezek a módszertanilag különböző megközelítést használó írások jól kiegészítik a magyar fiatalokra vonatkozó, a reprezentatív vizsgálatból származó ismereteinket.

4. Válogatás az ezredfordulót követő vizsgálatokból

Már érintettük, hogy az ezredfordulót követően a MOZAIK 2001-vizsgálat volt az erdélyi ifjúságszociológia legjelentősebb vállalkozása. Ennek nyomán több összefoglaló kötet született.¹⁰ Ez a vizsgálat egyrészt az összehasonlító elemzésekben hasznosul, másrészt a Gábor–Veres-tanulmányon keresztül jelenik meg. Úgy gondoltuk azonban, hogy emellett az ifjúságkutatás más jellemző irányait is be kell mutatnia a kötetnek.

Sólyom Andrea tanulmánya a politikai kultúrával, politikai szocializációval kapcsolatos vizsgálatok egyikére épül. Ez a téma a kolozsvá-

10 Lásd a 7. lábjegyzetet.

ri szociológusok körében az ezredforduló környékén volt igen népszerű. Elsősorban a Péter László által kezdeményezett *Civilkurázi*-vizsgálatot érdemes kiemelni, amely a kolozsvári egyetemisták¹¹ politikai kultúráját kutatta. Sólyom Andrea ennek a kutatásnak is részese volt, majd jelen kötet egyik szerkesztőjével közösen egy, a demokráciával kapcsolatos attitűdökre fókuszáló vizsgálatot kezdeményezett. Sólyom tanulmánya, amely a rendszerváltást követően népszerű „tranzitológia” fogalmi keretéhez kapcsolódik, ezt a kutatást (illetve annak továbbfejlesztett változatát) dolgozza fel.

Az Ercsei–Kiss–Szabó-tanulmány amellelt, hogy a Fél-sziget-kutatások szintézisét adja, jól reprezentálja azt a vonulatot, amely a fiatalok fogyasztói státusának erősödésével, középosztályosodásával foglalkozik. A Fél-sziget Fesztivál résztvevőin keresztül a kutatók az erdélyi magyar fiatalok olyan dinamikus rétegét kívánták megragadni, akik úgymond a kialakuló piacgazdaság nyerteséi közé tartoznak. A szerzők Gábor Kálmán alapján a fesztiválok ifjúságáról/generációjáról beszélnek, akik – egy poszt-fordista berendezkedésű gazdasági rendben – elsősorban a fogyasztáson és szabadidő-használton keresztül teremtik meg saját társadalmi identitásukat. A fiatalok ezen szegmense alapvetően bizakodó, saját lehetőségeit pozitívan ítéli meg. Ugyanakkor a szerzők arra is felhívják a figyelmünket, hogy – munkaerő-piaci pozíciójuk ingatagságából kifolyólag – ezeket a fiatalokat a marginalizáció, a lehetőségek beszűkülése is fenyegeti.

A blokk harmadik tanulmánya, a Patakfalvi Czirják Ágnesé, a szubkultúra-kutatást reprezentálja. A tanulmány a brit szubkultúra-kutatás elméleti keretein belül mozogva mutatja be a kolozsvári elektronikus zenei szcénát. Patakfalvi szerint az elektronikus zenei szcéna fogyasztói egy sajátos szubkultúrát alkotnak, amit a bourdieu-i értelemben vett mezőként foghatunk fel. Ez egy olyan hierarchikus rendszer, amelyben más társadalmi mezőkhöz kapcsolódóan a társadalmi/szimbolikus tőke mennyisége határozza meg a résztvevők pozícióját. A kolozsvári zenei szcénán belüli pozíció szempontjából releváns társadalmi tőkét a szabadidő-eltöltésben való jártasságként, tapasztalatként határozhatjuk meg. Patakfalvi egyik lényeges állítása, hogy a mezőn belüli pozíciót nem befolyásolja az etnikai hovatartozás vagy a születési osztályhelyzet. Ebből a szempontból a bourdieu-i fogalmi rendszerben a mező autonómiafókának van kiemelt szerepe. Ugyanakkor Patakfalvi azt is hangsúlyozza,

11 Lásd a WEB 10. számát (2002. október).

hogy ez az autonómia nem jelenti azt, hogy a társadalmi változások (sajátos áttételeken keresztül) ne jelennének meg a mezőn belül. A tanulmány végső soron azt írja le, hogy a mezőn belül hogyan jutnak érvényre a piaci viszonyok, illetve, hogy a kialakuló szubkulturális vállalkozói réteg a szubkulturális tőkét hogyan konvertálja üzleti sikerre.

5. Az Ifjúság 2008-vizsgálat legfontosabb általános következtetései

A kötetben megjelenő tematikus írások nem térnek ki az Ifjúság 2008-vizsgálat összes kérdésére. Ezért érdemesnek tartottuk a vizsgálat főbb eredményeit összefoglalni.¹²

5.1. Közhangulat. Általános elégedettség

Fontos adalék, hogy a felmérés 2008 szeptemberében, vagyis a gazdasági válságot megelőzően készült. Ekkor a romániai magyar fiatalok elégedettebbek és optimistábbak voltak az országos átlagnál. 38 százalékuk nyilatkozott úgy, hogy az életszínvonaluk javult az egy évvel ezelőtti helyzethez viszonyítva, ami valamivel magasabb a 36 százalékos romániai átlagnál, és jelentősen kedvezőbb a 30 százalékos erdélyinél. Hasonló volt a helyzet a jövőbe vetett hittel is. A válság előtt a megkérdezett magyar fiatalok 47 százaléka válaszolta, hogy egy év múlva jobban fog élni, míg a romániai mintában a megkérdezettek 43 százaléka mondta ugyanezt. Azoknak az aránya, akik saját anyagi helyzetük romlását érzékelik, csupán 12, míg a jövőbeli romlást prognosztizálóké csupán 9 százalék volt. Az anyagi helyzet javulásának az érzékelése és a jövőbe vetett bizalom összefüggésben állt az országot – és ezen belül a magyar fiatalokat – a 2000 és 2008 közötti években ténylegesen érintő életszínvonal-növekedéssel.

Az általános közhangulat mára teljesen megváltozott, amit jól mutat az is, hogy 2010-ben a (teljes) magyar népesség 48 százaléka gondolta azt, hogy rosszabbul és csupán 12 százaléka, hogy jobban fog élni egy év múlva.

12 Az adatsorok gyorsjelentés formájában hozzáférhető (Kiss–Barna–Sólyom 2008).

5.2. Életminőség, anyagi helyzet

A fiatalok anyagi helyzetét, az életminőséget, illetve a mobilitási esélyeket alapvetően meghatározó fogyasztói javakhoz való hozzáféréseken keresztül mértük. Rákérdeztünk, hogy van-e az illetőnek saját mobiltelefonja, személyi számítógépe, otthoni internetcsatlakozása, saját autója, a használatában (de más tulajdonában) lévő személygépkocsija, illetve saját lakása.

A magyar fiatalok közül legtöbben mobiltelefonnal (91,6 százalék) rendelkeztek, de a többségnek volt személyi számítógépe (63 százalék), illetve otthoni internetcsatlakozása (53 százalék) is. A fiatalok 43 százaléka rendelkezett saját lakással. Az autótulajdonosok aránya 35 százalék volt, további 19 százalékuknak azonban volt a használatában más tulajdonában lévő személygépkocsi.

Ha az ANSIT 2008-méréssel hasonlítjuk össze az adatokat, kiderül, hogy a magyar fiatalok anyagi helyzetüket tekintve semmiben sem maradtak el román társaiktól. Mobiltelefont, számítógépet, otthoni internetcsatlakozást és személygépkocsit százalékra pontosan az országos átlaggal megegyező arányban birtokoltak. Emellett az országosnál nagyobb arányban voltak lakástulajdonosok, illetve nagyobb arányban rendelkeztek nem saját tulajdonú autóval.

Ezek az adatok, amelyek a magyar fiatalok országos átlagnál valamivel jobb anyagi helyzetére utalnak, ellentmondtak a kutatás kezdetekor felállított hipotéziseinknek. A kutatás kezdetekor abból indultunk ki, hogy Romániában is léteznek a kisebbségek szempontjából hátrányos státuszszimmetriák, amelyek azzal függenek össze, hogy a társadalmi reprodukció (illetve mobilitás) folyamata nem független az etnikai/nemzetiségi hovatartozástól. Ez Kelet-Európában legtisztábban a roma etnikum esetében látszik, akik esetében az etnikai származás egyértelmű szegénységi kockázatként jelenik meg. Ennek kapcsán egyes szerzők (Emigh–Szelényi 2000; Ladányi–Szelényi 2006) a szegénység etnicizálódásáról beszélnek. Gyurgyík László a szlovákiai magyar népesség vonatkozásában mutatott ki hasonló, bár korántsem a romákéhoz hasonlóan végletes folyamatokat. A szerző a kisebbségi magyarok *torz társadalomszerkezetéről* beszél, amely alatt azt érti, hogy körükben alacsonyabb a magasán képzetek, a vezető beosztásban dolgozók, a felső jövedelmi kategóriákba tartozók aránya, és magasabb az aluliskolázottak, az alsó jövedelmi kategóriákba

esők, a rossz munkaerő-piaci pozíciókkal rendelkezők, illetve a munkanélküliek aránya (Gyurgyík 2004).

A romániai magyarok esetében a 2002-es népszámlálási adatok hasonló folyamatokra engednek következtetni. A (12 év fölötti) magyarok körében 4,4 százalékot tettek ki a felsőfokú végzettségűek, szemben a 6,7 százalékos országos átlaggal (INS 2004). A különbségek minden egyes korcsoporton belül megvoltak. Hasonlóképpen alacsonyabb volt a magyarok aránya a vezető beosztásban, a közigazgatásban és a pénzügyi szektorban dolgozók között.¹³ A felmérés adatai ugyanakkor arra utalnak, hogy ezek a különbségek az átlagok szintjén – és az általunk használt mutatókkal mérve – nem jelennek meg. A fiatal népességben belül 2008-ban a magyar nemzetiség nem jelent meg a szegénység vagy az átlagnál rosszabb anyagi helyzet kockázataként, akkor sem, ha a magyar fiataloknak a társadalom csúcsán lévő pozícióhoz valószínűleg kisebb a hozzáférési esélyük.

A MOZAIK 2001-gyel összehasonlítva kiderül, hogy a 2001 és 2008 közötti hét évben valóságos fogyasztói expanzió zajlott le (amit a gazdasági válság minden bizonnyal megtört). A mobiltelefonnal rendelkezők aránya a 18–29 évesek között (a MOZAIK 2001 ezeket célozta meg) 30-ról 94, a személyi számítógéppel rendelkezőké 15-ről 71, az autót használók pedig 15-ről 43 százalékra ugrott. A számítógép és a mobiltelefon terjedése természetesen részben a technikai fejlődésnek tulajdonítható. Az autóhasználat ilyen arányú megugrása viszont egyértelműen a fiatal középosztály számbeli növekedésére utal.

5.3. A fiatalok problémái

Az ifjúság problémái közül a legtöbb említést a munkanélküliség, a pénztelenség, az alacsony keresetek, a lakáshelyzet megoldatlansága és a kábítószer elterjedése kapott. A munkanélküliséget elsősorban az alacsonyan iskolázottak, a Székelyföldön élők, a vidékiek és a szakképzetlen munkások minősítették égető problémának. A lakáshelyzet megoldatlansága inkább nagyvárosi körében, a közép-erdélyi régióban, a felsőfokú végzettségűek és a szakmunkások között jelentett problémát. A kábítószer elterjedését elsősorban a partiumi fiatalok tekintették problémának,

13 Az IPUMSI jóvoltából egy, az 1992-es és 2002-es népszámlálások 10%-os mintáját tartalmazó adatbázissal dolgoztunk.

és ezt viszonylag sokan jelölték meg a szakiskolát végzettek, illetve a jelenleg tanuló diákok közül is.

Az általunk használt válaszlehetőségek megegyeztek a MOZAIK 2001 vizsgálatban használtakkal. Az eredményeket összehasonlítva azt tapasztaltuk, hogy a két vizsgálat között eltelt hét évben a 18–29 évesek szerint bizonyos problémák visszaszorultak vagy csökkenőben vannak, míg mások előtérbe kerültek. Jelentősen csökkent azok aránya, akik szerint a „kilátástalan jövő” a fiatalok fő problémája lenne (24-ről 11 százalékra). A munkanélküliséget, a pénztelenséget, az alacsony kereseteket – bár továbbra is ezek vezetnek a problémarangsorban – kevesebben nevezték meg fő problémaként, mint 2001-ben. Ez a kép természetesen az azóta bekövetkezett gazdasági visszaesés nyomán jelentősen változhatott. Előtérbe került viszont a kábítószer elterjedésének problémája. Az ezt említők aránya 7-ről 22 százalékra nőtt. Szintén emelkedett a lakáshelyzet megoldatlansága miatt panaszkodók aránya, ezt 14 százalékkal többen jelölték meg fontos problémaként, mint 2001-ben. Növekedett azon fiatalok aránya is, akik a „kulturálatlanságot”, az igénytelenséget, a családi értékek megrendülését, az erkölcsi romlást tartják napjaink fontos problémáinak.

5.4. Család, gyermekvállalás, jövőtervezés

Annak ellenére, hogy a családnak az erdélyi magyar fiatalok értékrendjében kitüntetett szerepe van, a jövőtervezés szintjén a gyermekvállalás, illetve a házasságkötés a jobb munkahely megszerzésével, a továbbtanulással és a szakmai előmenetellel szemben háttérbe szorul. Egy olyan kérdésre, ahol csak egy válaszlehetőséget adtunk, a magyar fiatalok 27,5 százaléka jelölte meg legfontosabb jövőbeli célként a (jobb) munkahely megszerzését, 20,1 százaléka a továbbtanulást, 15,7 százaléka a szakmai továbbképzést, 9 százaléka a saját vállalkozás alapítását, 7,9 százaléka a saját lakás építését/vásárlását jelölte meg, a gyermekvállalást csupán 6,2, a házasságkötést pedig 5,7 százaléka jelölte meg. Emellett 5,6 százalék jelölte meg a szórakozást és 1,3 százalék a kivándorlást. A romániai fiatalok az erdélyi magyar fiataloknál nagyobb arányban jelölték meg a lakásépítést, -vásárlást és kisebb arányban a(z új) munkahely keresését, illetve a továbbtanulást. A házasság és a gyermekvállalás tekintetében e kérdés szerint nincs különbség a romániai és az erdélyi magyar fiatalok között.

A családtervezést tekintetében a magyar fiatalok esetében a romániai átlaghoz hasonló modellek érvényesülnek. 55 százalékuk szerint ahhoz, hogy az ember teljes életet éljen, meg kell házasodnia, és 59 százalékuk szerint gyereket kell vállalnia. A kérdésekre adott válaszok a kor függvényében változnak. A 18–24 évesek között többségben voltak azok, akik szerint a házasság nem feltétele a teljes életnek (54%), és a népesség fele azon a véleményen van, hogy nem a gyermek teszi azt teljessé. Mind a házasságot, mind a gyermeket a falusi, székelyföldi, alacsonyabban képzett és gyengébb anyagi körülmények között élő válaszadók érzik szükségesebbnek, és ez fordítva is érvényes: ugyanezeket kevésbé érzik szükségesnek a jobb körülmények között élő, modernizáltabb rétegek. A válaszadók több mint kétharmada (67,5%-a) szerint a nők esetében ideális, ha első gyermeküket 25 éves koruk előtt világra hozzák. Ugyanez vonatkozik az apaságot vállaló férfiak életkorára is: a válaszadók 84 százaléka úgy véli, a gyerekvállalásnak meg kell történnie a 29. életév betöltése előtt. Ezek a vélemények nincsenek összhangban a jelenlegi tényleges demográfiai trendekkel, amelyek azt mutatják, hogy a nők esetében a termékeny életszakaszon belül a 25. év utáni periódus értékelődik fel, a férfiak esetében pedig a gyermekvállalás egyre inkább a 30. életév utánra tolódik (Mureșan 2007). Az adatok arra utalnak, hogy a vélemények és elvárások szintjén tovább él – a tényleges demográfiai viselkedést már nem irányító – múlt rendszerre jellemző modell, amely korai gyermekvállalást irányozott elő (Ghețău 1981, 1987; Trebici–Ghinoiu 1986; Kligman 2000).

A kívánt gyermekszám tekintetében az országoshoz viszonyítva egy lényeges eltérés van, mégpedig az, hogy nagyobb arányt képviselnek azok, akik három vagy több gyermeket szeretnének (16 százalék az országos 8 százalékkal szemben), és ezzel összefüggően kevesebben vannak azok, akik csak egy gyermeket szeretnének (16 százalék az országos 26 százalékkal szemben). Amúgy a romániai és az erdélyi magyar fiatalok esetében egyaránt azok vannak többségben, akik két gyermeket szeretnének (59, illetve 58 százalék), azok aránya pedig, akik nem szeretnének gyermeket, elenyésző (3 százalék). A különbség magyarázata a felsőfokú végzettséggel rendelkezők eltérő viselkedése. Míg a romániai minta esetében az iskolai végzettséggel párhuzamosan nő az egy gyermeket tervezők aránya, és csökken a három gyermeket tervezőké, a magyarok esetében a képlet árnyaltabb. A három vagy több gyermeket akarók aránya a felsőfokú végzettséggel rendelkezők, illetve a jelenleg egyetemen tanulók

között a legmagasabb (22 százalék). Vagyis a magyar fiatalok esetében – szemben a románokkal – a felsőfokú végzettségük között jelen van egy olyan csoport (az egyetemet végzett fiatalok negyede), akik nagy családot szeretnének. Ez azzal állhat összefüggésben, hogy a népességsökkenés, illetve a gyermekvállalás magyar kultúrkörben hagyományosan nemzeti sorskérdésként tematizálódik. A teljes romániai mintán – a tervek szintjén – a sok gyermeket vállaló magatartás az alsó rétegere korlátozódik.

5.5. Családon belüli nemi szerepek

A családon belüli nemi szerepekkel foglalkozó kérdésblokkban 9 különböző szerepkört soroltunk fel, amelyeket, legalábbis hagyományosan, többé-kevésbé férfi vagy női nemi szerepként ismerünk. Ilyenek voltak: a fontosabb döntések meghozatala, a gyermekek nevelése, a jövedelemszerzés, a gyermekek felvigyázása, a jövedelmek beosztása, a bevásárlás, a takarítás, a főzés, illetve a javítások elvégzése.

A romániai mintával összevetve kiderült, hogy a magyar fiatalok az országos trendekhez mérten (is) jobban ragaszkodnak a hagyományos nemi szerepekhez. A magyar fiatalok mintegy kétharmada gondolja úgy, hogy a házimunkák elvégzése (a főzés és a takarítás) a nők dolga. Ebben ráadásul konszenzus is van a nemek között, vagyis a nők/lányok és fiúk/férfiak választásai között nincs eltérés. Az országos mintában a főzést és a takarítást női feladatként megjelölők aránya ennél jóval alacsonyabb, 47–47 százalékos volt. A gyermekek felvigyázása, illetve a bevásárlás tekintetében pedig az országos mintában a többség (83, illetve 63 százalék) már a nemi munkamegosztást tartja ideálisnak. A magyarok ezeket is az országos átlagnál nagyobb arányban nevezték női feladatnak. A férfi feladatának tartják ezzel szemben a különböző, ház körüli javítások elvégzését (73 százalék). A fiatalok 18 százaléka gondolja úgy, hogy a jövedelemszerzés a férfi dolga, 81 százalék szerint ehhez mindkét félnek hozzá kell járulnia.

Továbbá figyelemre méltó, és a gyermekvállalással kapcsolatban mondottakkal némileg analóg, hogy az országos és az erdélyi magyar minta közötti különbségek a felsőfokú végzettséggel rendelkezők, illetve a jelenleg is egyetemista státusban lévők eltérő viselkedéséből adódnak. Az alacsonyan iskolázottak mind a romániai, mind a magyarországi mintában egyformán ragaszkodnak a hagyományos nemi szerepekhez. Az egyetemet végzett (illetve az egyetemista) román fiatalok viszont egyértelműen a nemi szerepek liberálisabb felfogása fele mozdulnak el. Ez

az, ami a magyar fiatalok esetében nem feltétlenül történik meg. Bár a tradicionális mintákhoz való ragaszkodás tekintetében valamivel kisebb arányt képviselnek a felsőfokú végzettséggel rendelkezők, mint az alacsony iskolázottak, de közöttük is többségben vannak azok, akik szerint a főzés női munka, és a népszerűség felét teszik ki azok, akik szerint a takarítás is az volna. Vagyis, míg a román fiatalok esetében a felsőfokú végzettség a hagyományos nemi szerepektől való egyértelmű eltávolodással jár, addig a magyarok esetében van egy markáns értelmiségi minta is, amely ezeket támogatja. Ez *annak a reményét hordozza, hogy az erdélyi magyar társadalmon belül a hagyományos nemi szerepek nem válnak az elmaradottság szinonimájává, ezek a szerepek szerencsés esetben a modernizáció körülményei közepette is működtethetők.*

5.6. Értékrend

A kérdőívben két, az értékrendre utaló kérdésblokk volt. Az első arra kérdezett rá, hogy *a válaszadó életében mennyire játszik fontos szerepet a család, a jövedelmi szint, a munka, a barátok, a szabadidő, a kultúra/műveltség, a vallás, illetve a politika.* Miután a válaszadók egy 1-től (nagyon fontos) 4-ig (egyáltalán nem fontos) tartó skálán értékelhették az egyes tényezők fontosságát, a fontos és nagyon fontos válaszok együttes aránya – a politikát és a vallást leszámítva – az összes tényező esetében 80 százalék fölött volt. Ezen belül legkiemeltebb szerepet a családnak tulajdonítanak, ebben az esetben a nagyon fontos válaszok aránya 87, a fontos és nagyon fontos válaszoké pedig 99 százalék volt.

A második kérdésblokk alapján, ahol egy 15-ös listából (család, biztonság, jólét, béke, önmegvalósítás, béke, Istenbe vetett hit, esélyegyenlőség, környezet állapota, emberi és szabadságjogok, bizalom az emberekben, kötelességtudat, demokrácia, tolerancia, hazaszeretet, közéleti részvétel) kellett a kérdezetteknek hármat kiválasztaniuk, az értékek hierarchiája jobban kirajzolódik. A család itt is egyértelműen kiemelkedik, ezt a válaszadók 84 százaléka említette. Az ezt követő legfontosabb érték az életben való biztonság/stabilitás, a jólét és a béke (30 százalékkal). A válaszadók 20 százaléka említette az önmegvalósítást, 18 az Istenben való hitet, 15 a környezet állapotát és az esélyegyenlőséget, 12 az emberi és szabadságjogokat, 11 az emberekben való bizalmat és kötelességtudatot. A demokrácia, a tolerancia, a hazaszeretet és a közéleti részvétel 10 százaléknál kevesebb említést kapott.

Bár a romániai fiatalok is messze legnagyobb arányban (77%) a családot említették, a magyarok esetében ennek az értékhierarchián belüli jelentősége még nagyobb. A magyarok az országos átlagnál jóval nagyobb arányban említették a békét (30 százalékban, míg a romániai fiatalok 18 százalékban) és a jólétet (30 százalékban, a romániai 14 százalékos átlaggal szemben). Jóval kisebb viszont azoknak az aránya, akik a vallásos hitet (csupán 18 százalék, a romániai 41 százalékkal szemben) és az önmegvalósítást (20 a 39 százalékkal szemben).

Hogyan értelmezhetjük az értékrendre vonatkozó adatokat? Egyértelműnek tűnik, hogy az értékhierarchia csúcsán a magánélethez, privát szférához kapcsolódó dolgok állnak. A magyar fiatalok számára saját családjuk a legfontosabb, illetve saját és környezetük biztonsága, jóléte. Ezzel szemben az olyan értékek, mint a közéleti részvétel, a demokrácia, a tolerancia, amelyek a nyilvános, közszférához kapcsolódnak, az értékhierarchia alján vannak. Megpróbálhatjuk egy tágabb történeti kontextusban – és legalább a hipotézisek szintjén – vázolni, hogy az elmúlt 18 év fejleményei miként vezethettek a privát szféra ilyen mértékű felértékelődéséhez, illetve a közszféra ilyen mértékű leértékelődéséhez. A korábbi kolozsvári ifjúságszociológiai vizsgálatokban kulcsszerepet játszott az individualizáció hipotézise, amely, magyarországi közvetítéssel, Ulrich Beck vizsgálataihoz kapcsolódik. Beck (2003) alapművéről, a *Kockázat-társadalomról* írott recenziójában Axel Honneth (1997) kritikaként azt hozta fel, hogy a szerző az *individualizáció* kulcsszó használatával egymástól alapjaiban különböző folyamatokat mos össze. Ez a kolozsvári (illetve magyarországi) ifjúságszociológia vonatkozásában is elmondható. Honneth (Foucault-ra támaszkodó) javaslata, hogy az individualizációs tendenciákon belül három dimenziót válasszunk külön. Ezek a reflexivitás növekedése, az egyéni autonómia növekedése és a privát szféra felértékelődése. A három folyamat nem ugyanabba az irányba mutat, és nem feltétlenül jár együtt. A mostani és korábbi eredmények (vö. Kiss 2000) arra utalnak, hogy az erdélyi magyar fiatalok esetében, amennyiben individualizációs folyamatokról beszélünk, ez alatt leginkább egyfajta privatizációt kell értenünk. A folyamat okai a múlt rendszer jellemvonásaiban keresendők. A kelet-európai kommunista diktatúrák (ha a hatvanas évektől követően nem is nevezhetők totális rendszereknek) minden esetben valamilyen mértékben átpolitizálták a privát szférát, illetve kötelezővé tették a közéletben való részvételt. Ezt követően Erdélyben a kilencvenes évek legelején az etnopolitikai mozgósítottság egyfajta hőskorát tapasztalhattuk meg (pl.

az 1990-es marosvásárhelyi gyertyás tüntetés¹⁴ vagy az ezt követő márciusi események). A kilencvenes évek közepétől azonban – a generációváltással összefüggésben – a privátszféra depolitizálódása és a közülethez kapcsolódó értékek háttérbe szorulása figyelhető meg, amelyet az individualizáció sajátos formájaként is értelmezhetünk (annak ellenére, hogy nem biztos, hogy a folyamat egyéb dimenziói is jelen vannak). Ez azzal jár, hogy a fiatalokat kevésbé érdekli a közéleti részvétel és kevésbé lelkesednek a demokráciáért, a toleranciáért vagy a hazáért.¹⁵

5.7. Politikai részvétel

A fentiekkel nagymértékben összevágunk a politikai részvételre/érdeklődésre vonatkozó kérdésre adott válaszok is. Az értékek vonatkozásában az első kérdésblokk esetében a politika képezte az erdélyi magyar fiatalok életében legkevésbé fontos aspektust, a második blokkban pedig a közéleti részvételt választották ki a legkisebb arányban. Arra a kérdésre, hogy milyen mértékben érdeklik az európai, országos, illetve helyi politikai történések, a magyar fiatalok mintegy 6–13 százaléka adta a *nagymértékben* választ. Ez – a román fiatalokéval összevetve – a magyarok fokozottabb politikai érdektelenségére enged következtetni. A politikai érdeklődés elsősorban az iskolai végzettséggel mutat összefüggést, a kvalifikálás csökkenésével egyenes arányban gyengül a közületre figyelés.

Az alacsony érdeklődés annak lehet a következménye, hogy a fiatalok jelentős része – az előbb tárgyalt privatizációs tendenciákkal összefüggésben – nem érzékeli azt, hogy a központi vagy a helyi adminisztráció döntései jelentős befolyással bírnának a mindennapi életére. Ebben a kérdésben a román fiatalokhoz viszonyítva is nagyobbak a különbségek. Az országos mintába került fiatalok 35 százaléka gondolja azt, hogy a helyi önkormányzat döntései nagymértékben befolyásolják a mindennapokat, míg a magyar fiatalok 24 százaléka vélekedik hasonlóképpen. A központi adminisztráció döntései esetében a távolság még jelentősebb, az országos 34 százalékhöz képest a magyar fiatalok 20 százaléka gondolja azt,

14 Marosvásárhelyen 1990 februárjában mintegy 100 000 ember vett részt az RMDSZ által rendezett, a magyar nyelvű oktatásért zajló tüntetésen. Ma elképzelhetetlen lenne, hogy egy politikai megnyilvánuláson ennyien vegyenek részt.

15 A haza fogalma az erdélyi magyarok számára ráadásul teljes mértékben diffúz. Veres Valér (2008) ezt nem veszi figyelembe, amikor az e fogalommal kapcsolatos válaszok alapján próbál határozott kijelentéseket megfogalmazni az erdélyi magyarok identitásstruktúrájával kapcsolatban.

hogy ezek a történések fontos szerepet játszanak saját és családjuk mindennapjaiban. A helyi politika megítélése nem különbözik regionálisan. A Székelyföldön vagy a magyarok által többségben lakott településeken a fiatalokat ugyanúgy nem érdekli a helyi politika, és ugyanúgy nem gondolják azt, hogy a helyi adminisztráció döntései kihatnak a mindennapjaikra, mint a kisebbségben vagy szórványban élők.

5.8. Fogyasztási szokások

A fogyasztási szokásokra vonatkozó kérdésblokkunkban arra is rákérdeztünk, hogy a fiatalok milyen gyakran fogyasztanak friss zöldséget, gyümölcsöt, tartósítószer nélküli ételeket, fast-food típusú ételeket, kávé, alkoholt, cigarettát, illetve valamilyen hangulatjavító szert (drogot). Az országos mintával összevetve, a magyarok több kávé, illetve gyorsétkezdéből vásárolt ételmezt fogyasztanak, egyéb tekintetben a válaszaik hasonlóak a román fiatalokéihoz. Az alkohol, illetve a cigarettafogyasztás mértékét a 2001-es adatokkal össze tudtuk hasonlítani. Eszerint mindkettő fogyasztása visszaszorult az utóbbi hét évben. 2001-ben a 18–29 év közötti erdélyi magyar fiatalok 25, 2008-ban már 31 százaléka mondta, hogy soha nem iszik alkoholt, míg a nemdohányzók aránya 50-ről 55 százalékra emelkedett.

5.9. Szabadidő, kulturális fogyasztás

A szabadidő-használatra, kulturális fogyasztásra vonatkozóan két kérdésblokkot használtunk. Az első segítségével eredményeinket az országos trendekkel (Ifjúsági Barométer 2008), a második segítségével a 2001-es állapotokkal (MOZAIK 2001) vethettük össze.

Az első kérdésben arra kértük a válaszadókat, hogy 11 szabadidős tevékenységről mondják meg, hogy milyen gyakran végzik azokat (naponta, 2–3 alkalommal hetente, 2–3 alkalommal havonta, 2–3 alkalommal évente vagy soha). Ennek alapján megállapítható, hogy a magyar fiatalok leginkább a következő szabadidős tevékenységeket gyakorolják (valamilyen időközönként): tévénézés (96 százalék), barátokkal való együttlét (95 százalék), kirándulás (85 százalék), kávézók, bárók látogatása (81 százalék), könnyűzenei koncerteken való részvétel (66 százalék), sport (66 százalék), szépirodalmi művek olvasása (64 százalék), diszkók látogatása (56 százalék), színház-, hangverseny-, balettprogramokon való részvétel (48 százalék), mozilátogatás (43 százalék). A magyar fiatalok a románoknál ritkábban

néznek tévét, ritkábban járnak bárokba és diszkókba, és ritkábban olvasnak szépirodalmat is. Gyakrabban vannak viszont együtt a barátaikkal, és valamivel többet kirándulnak, többen járnak moziba és színházba.

A második kérdésben arról érdeklődtünk, hogy a kérdezett mikor volt utoljára színházban, moziban, könyvtárban, diszkóban, hangversenyen, művelődési házban, bálban, házibulin, múzeumban. Amennyiben a válaszokat a 2001-es eredményekkel vetjük össze, kiderül, hogy a magyar fiatalok minden egyes szabadidő-eltöltési/kulturális fogyasztási formát ritkábban gyakorolnak romániai kortársaiknál. Ez megítélésünk szerint a fogyasztási expanzió visszája vagy ára. Láttuk, hogy a fiatalok anyagi helyzete, életszínvonala javult, azonban olyan áron, hogy – bár erre vonatkozó kérdésünk nem volt, de valószínűsíthetően – többet dolgoztak, és kevesebb volt a szabadidejük. Ennek következtében a kulturális fogyasztás különböző (populáris és magaskultúrához kapcsolható) módozatai egyaránt visszaszorulnak.

5.10. Etnikumközi viszonyok, tolerancia

A magyar fiatalok a romákat a homoszexuálisokhoz, drogfüggőkhöz és AIDS-fertőzöttekhez közel azonos arányban utasítják el: 63 százalékuk nem fogadna a családjába romát. A homoszexuálisok esetén ez az arány 67, az AIDS-fertőzöttek esetében 64, a drogfüggők esetében 66 százalék. Felmérésünk igazolta a 2007-es Kárpát-Panel adatfelvétel azon következtetését, miszerint az erdélyi magyarok a legkülönbözőbb – a másságot megtestesítő – csoporttal szemben intoleránsak (Papp Z.–Veres 2007). Nem állja meg azonban a helyét Papp Z. Attila ezzel kapcsolatban tett kijelentése, hogy ez olyan, mint „*amikor a kisebbség hirtelen intoleráns többségként kezd viselkedni*” (lásd <http://itthon.transindex.ro/?cikk=6451>). Amennyiben ugyanis a többséggel (vagyis a romániai fiatalokkal) hasonlítjuk össze, kiderül, hogy az még inkább intoleráns. Minden egyes felsorolt kategóriát (roma, fogyatékos, homoszexuális, AIDS-fertőzött, drogfüggő) a magyar fiatalok szignifikánsan nagyobb arányban fogadnának el szomszédként, barátként vagy akár családtagként is. A magyar fiatalok a többségekkel szemben is elfogadóbban vélekednek, mint azok velük szemben. A román fiatalok 43 százaléka nem látna szívesen magyart a családjában, míg a magyarok esetében ez az arány csupán 18 százalék. A magyar fiatalok 32 százaléka szerint van a magyarok és románok között együttműködési kapcsolat. A romániai fiatalok esetében ez

az arány 23 százalék, és ami még inkább meggondolkodtató, az az, hogy a magyarokkal együtt élő erdélyi fiatalok esetében csupán 12 százalék. A magyarok 38 százaléka jellemezte a magyar–román kapcsolatot konfliktusosként. Ez a teljes romániai mintán valamivel kevesebb, 31 százalék, de az erdélyi fiatalok körében 51 százalék. Vagyis ebben az esetben nem igaz, hogy az együttélés, a közvetlen kapcsolat közelebb hoz egymáshoz, és az előítéletek mérséklődése irányába hat.

5.11. Migrációs tapasztalat és gyakorlat

A kilencvenes évek elején/közepén az etnikai és vallási kisebbségek tagjai nagyobb arányban vettek részt a migrációs folyamatokban. A kilencvenes évek legelején a rokonsági, baráti kapcsolatra épülve, a magyarok települések Magyarországra fele mutató migrációs hálózatai igen gyorsan kiforráltak (Oláh 1994). Ez azzal járt, hogy a magyar nemzetiségűek a románoknál nagyobb arányban vállaltak munkát külföldön, elsősorban Magyarországon. Az ezredfordulót követően azonban több jel mutatott arra, hogy a románok ugyanolyan vagy akár magasabb arányban vállalnak külföldön munkát, mint a magyarok (Sandu 2000, 2005). Ebből kiindulva azt vártuk, hogy a migrációs tapasztalat és potenciál tekintetében magyar és román fiatalok között ne legyen különbség.

Ezzel szemben a különbségek a 2008-as vizsgálatban jelentősek voltak. A magyar fiatalok a romániai és az erdélyi átlagnál jóval nagyobb arányban vállaltak már külföldön munkát, voltak külföldi tanulmányúton, de bevásárolni, barátokat, rokonokat látogatni, illetve turistaként is jártak már külföldön. A migrációs szándék tekintetében az eltérés kisebb, de az minden migrációs forma esetében nagyobb arányban jellemzi a magyar fiatalokat.

Ha a MOZAIK 2001-hez hasonlítjuk az eredményeinket, kiderül, hogy a külföldi munkavállalási szándék nem csökkent jelentős mértékben. 2001-ben a magyar fiatalok 41, 2008-ban 38 százaléka akart külföldön munkát vállalni. Nagymértékben megváltoztak viszont az utóbbi hét évben a célszágok. 2001-ben a külföldön munkát vállalni szándékozó magyar fiatalok 75%-a említette Magyarországot, ez 2008-ra 38%-ra esett vissza. Ennél többen, mintegy 41%-uk említette Németországot, illetve Ausztriát. Ezt Anglia és az Egyesült Államok követik. A magyarok célszágai nagyban különböznek a román fiatalokéitól, akik elsősorban Olasz- és Spanyolországban szeretnének dolgozni.

Szakirodalom

ANSIT

2007 *Starea tineretului și așteptările sale. Diagnoză 2007*. Agenția Națională pentru Sprijinirea Inițiativelor Tinerilor, București

2008 *Starea socială și așteptările tinerilor din România. Barometrul de opinie publică*. Agenția Națională pentru Sprijinirea Inițiativelor Tinerilor, București

BALLA Réka

2006 Politikai attitűdök a Fél-sziget fesztivál résztvevői körében. *Web 14–15.* 73–78.

BAUER Béla – LAKI László – SZABÓ Andrea (szerk.)

2002 *Gyorsjelentés*. Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Budapest

BECK, Ulrich

2003 *A kockázat-társadalom – Út egy másik modernitásba*. Századvég Kiadó–Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság, Budapest

CSEKE Péter (ifj.)

1998 Székelyudvarhelyi fiatalok – korszakváltás küszöbén. *Korunk 6.* (IX) 37–45.

EMIGH, Rebecca Jean – SZELÉNYI Iván (ed.)

2000 *Poverty, Ethnicity and Gender in Eastern Europe During the Market Transition*. Praeger, London

ERCSEI Kálmán

2006 Fél-sziget fesztivál ifjúsága: fesztiválok ifjúsága? Az iskolázottság és továbbtanulás összehasonlító vizsgálata az ifjúsági korszakváltás kontextusában. *Web 14–15.* 47–61.

GÁBOR Kálmán

1998 Társadalmi egyenlőtlenségek – a fiatalok esélyei. *Korunk 6.* (IX) 12–19.

2004 MOZAIK 2001 – A perifériáról a centrumba. Tézisek a határon túli magyar fiatalok helyzetének az értelmezéshez. *Erdélyi Társadalom 2.* (2) 9–23.

GÁBOR Kálmán – GAUL Emil – SZEMERSZKI Marianna

2006 Trendek a sziget-kutatásban. Az új fiatal középosztály kialakulása. *Web 14–15.* 9–34.

GÁBOR Kálmán – VERES Valér (szerk.)

2005 *A perifériáról a centrumba. Az erdélyi fiatalok helyzetképe az ezredforduló után*. Belvedere, Szeged

GHETĂU, Vasile

1981 O abrodare longitudinală a fertilității din România. *Viitorul Social* 1. 102–117.

1987 Fertilitatea unor generații feminine în România. *Viitorul Social* 6. 548–557.

GYURGYÍK László

2004 A szlovákiai magyarság társadalmi szerkezetének alakulása 1980–2001 között. *Korall* 18. 155–176.

HONNETH, Axel

1997 Az individualizálódás aspektusai. In: Uő: *Elismerés és megvetés. Tanulmányok a kritikai társadalomelmélet köréből*. Jelenkor, Pécs

INS

2004 *Recensământul populației și a locuințelor*. Institutul Național de Statistică, București

KISS Tamás

2000 Ifjúsági életszakasz és jövőstratégiák az észak-erdélyi nagyvárosok középiskolásai körében. In: VERES Valér (szerk.): *Nemzeti vagy nemzetközi integráció. Erdélyi középiskolások átalakulásban*. Limes–Új Mandátum, Kolozsvár, 109–141.

KISS Tamás – BARNÁ Gergő – SÓLYOM Zsuzsa

2008 Erdélyi magyar fiatalok 2008. Közvélemény-kutatás az erdélyi magyarok társadalmi helyzetéről és elvárásaitól. Összehasonlító gyorsjelentés. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 12. műhelytanulmány, Kolozsvár

KISS Zita – PLUGOR Réka – SZABÓ Júlia

2006 Értékrend és ifjúsági szabadidő-kultúra a Féliszigeten. *Web* 14–15. 63–72.

KLIGMAN, Gail

2000 *Politica duplicității. Controlul reproducerii în România lui Ceaușescu*. Humanitas, București

LADÁNYI János – SZELENYI Iván:

2006 *Patterns of Exclusion. Constructing Gypsy Ethnicity and the Making of an Underclass in Transitional Societies of Europe*. Columbia University Press, New York

MUREȘAN, Cornelia

2007 *Family Dynamics in Pre- and Post-transition Romania: a Life-table Description*. Max Planck Institute for Demographic Research, WP 2007–018

OLÁH Sándor

1994. Egy székely falu vendégmunkás-potenciálja (1990–1993). In: SIK Endre – TÓTH Judit: *Jönnék? Mennek? Maradnak?* MTA PTI Nemzetközi Migráció Csoport Évkönyve, Budapest, 163–174.

PAPP Z. Attila – VERES Valér (szerk.)

2007 *Kárpát-panel 2007. A Kárpát-medencei magyarok társadalmi helyzete és perspektívái.* MTA – Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest

SANDU, Dumitru

2000 Migrația transnațională a românilor din perspectiva unui recensământ comunitar. *Sociologia Românească* 3/4. 5–52.

2005 Emerging Transnational Migration from Romanian Villages. *Current Sociology* 53. 555–582.

TREBICI, Vladimir – GHINOIU, Ion

1986 *Demografie și etnografie.* Editura Științifică și Enciclopedică, București

VERES Valér

1998 Pénz vagy tudás? *Korunk* IX. (6) 26–36.

2004 A Kárpát-medencei magyar fiatalok életeseeményei, társadalmi-gazdasági helyzete és közérzete. *Erdélyi Társadalom* 2. (2) 24–58.

2006 Középosztályosodási tendenciák vizsgálata a marosvásárhelyi Fél-sziget fesztivál résztvevői körében. *Web* 14–15. 35–45.

2008 *Analiza comparată a identității minorităților maghiare din Bazinul Carpatic. A Kárpát-medencei magyarok nemzeti identitásának összehasonlító elemzése.* Studii de Atelier. Cercetarea Minorităților Naționale din România 2, Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, Cluj-Napoca

VERES Valér (szerk.)

2000 *Nemzeti vagy nemzedéki integráció. Erdélyi középiskolások átalakulásban.* Limes–Új Mandátum, Kolozsvár

ZINNECKER, Jürgen

1992 A fiatalok a társadalmi osztályok terében (Új gondolatok egy régi témához). In: GÁBOR Kálmán (szerk.): *Civilizációs korszakváltás és ifjúság,* Miniszterelnöki Hivatal Ifjúsági Koordinációs Titkársága, Szeged, 5–28.

Sorin MITULESCU

Az utóbbi évtizedek romániai ifjúságkutatásának vázlatja

1990-ig a romániai ifjúságkutatás egy erősen átpolitizált intézményhez kötődött, ahol a kutatási tematikát az határozta meg, hogy a hatóságok akkoriban mit vártak el a fiataloktól és sokkal kevésbé (vagy egyáltalán nem) az, hogy mik voltak a fiatalok igényei vagy elvárásai. Bár a szóban forgó intézetben dolgozó kutatók igyekeztek bizonyos fokú távolságot és a viszonylagos tudományos objektivitást megtartani, kezdeményezőkétségüknek merev határokat szabtak. Az ifjúságkutatás a közpolitikai szereplőknek való alárendeltsége bizonyos mértékben 1990 után is fennmaradt, miután az Ifjúságkutató Központot (*Centrulul de Studii și Cercetări pentru Tineret*) konzerválták és az Ifjúsági és Sport Minisztérium hatásköre alá helyezték (Schifernet 1999: 139). Az új körülmények között a kutatóközpont megpróbálta az ifjúságkutatás tematikai stabilitásának belső feltételeit megteremteni, amit alapvetően sikerrel vitt végbe. Schifernet például megjegyezte, hogy „amennyiben 1989-ig a szakmával, munkával kapcsolatos kérdésfelvetés központi helyet foglalt el a Központ kutatási programjában, ezt követően – a társadalmi, gazdasági, illetve a fiatalok érdeklődési körében bekövetkezett változás nyomán – ez a kérdésfelvetés, bizonyos új témák javára háttérbe szorult” (Schifernet 1999: 142). A támogatási és döntési mechanizmusok azonban nem biztosították a kutatók függetlenségét. Az előző korszakhoz viszonyított változás mind nyilvánvalóbbá vált, ahogy a kilencvenes évek közepéhez közeledtünk.

Egy 1996-ban publikált összefoglaló kötet jól tükrözi, hogy a kilencvenes évek első felében milyen tematika uralta a Központ kutatási horizontját (CSCPT 1996): a társadalmi életnek a fiatalok helyzetére hatással lévő vetületei, törvényhozás, szakmai/munkaerő-piaci integráció, okta-

tás, bűnözés, elvándorlás, etnikumközi viszonyok, a kreativitás fejlesztése, vallásosság, értékrend, attitűdök, életmód, társas kapcsolatok (lásd CSCPT 1996). A kötetben bemutatott vizsgálatok empirikus alapja meglehetősen szűkös (az Ifjúsági Barométer csak 1996-ban indul), a tanulmányok nem alapszanak semmilyen közös elméleti bázisra/paradigmára. A kötet érdeme, hogy hét év szünet után nyilvánosan kifejezésre juttatta a kutatók ifjúsági tematika iránti érdeklődését. Ugyanebben az évben publikálta az Életminőséget Kutató Intézet (ICCV – Institutul de Cercetare pentru Calitatea Vietii) a fiatalokra vonatkozó kutatási eredményeit (Marginean coord. 1996). Ez utóbbi kötet – amely elméleti szempontból kidolgozottabb, rendszerebb és homogénebb, empirikus alapjai pedig sokkal meggyőzőbbek – a „posztkommunista átmenet folyamatára” helyezi a hangsúlyt, amely úgymond meghatározza a fiatalok életkilátásait. Az elemzésekben a társadalmi-gazdasági dimenzió dominál, az adatok forrását pedig a legtöbb esetben országos mintán végzett mérések jelentik (ifjúsági, az oktatási rendszerben résztvevőkre, 18 év fölöttiekre, illetve háztartásokra reprezentatív minták).

Az átmenet fogalma központi helyet foglalt el a kilencvenes évek ifjúságkutatásában. Dumitru Sandu (1999) kötete, ha nem is minden, a tárgyunkban tevékenykedő kutató figyelmét hívta fel magára, a kilencvenes évek ifjúságkutatásban is érvényes paradigmát adott. Annak ellenére, hogy a szerző az ifjúság problematikáját nem tárgyalja explicit módon, felhívta a figyelmet a vidéki fiatalok jellemzőire, amelyet a reformok, illetve a modernizációs folyamatok által súlyosan érintett társadalmi csoportnak tekinthetünk.

A kolozsvári kutatók figyelme ugyanebben a periódusban a fiatalok etnikai identitására, a román és magyar fiatalok közötti viszonyrendszerre, illetve a generációs viszonyokra irányult. Ezek az elemzések az erdélyi középiskolás diákok egyes csoportjaira reprezentatív mintákon alapultak, a korabeli társadalmi és politikai kontextusban, amit a „túlzások és gyűlékonyság” jellemzett. A látens társadalmi átalakulás és a generációs viszonyok átalakulása szintén az elemzések fókuszát képezte, az „ifjúságcentrizmusra” irányítva a kutatók figyelmét (Veres 2000).

Az ifjúságra vonatkozó vizsgálatok a legfontosabb társadalmi problémák mentén bontakoztak ki. A kutatók egyik kérdése, hogy a társadalmi és gazdasági folyamatok milyen reakciókat és véleményeket szünelnek, hogyan csapódnak le a fiatal népességen belül. Annak ellenére, hogy a fiatalok láthatóan kevésbé kötődnek a gazdaság és a politikai élet alakulásához, tá-

volról sem érzéketlenek azzal kapcsolatban, ami körülöttük történik. Az ANSIT 2004-es kötete az 1996 és 2003 közötti periódus, a „késői átmenet” ifjúsági mintán végzett közvélemény-kutatásaiban tükröződő változásokat mutatja be. (Mitulescu coord. 2004). A vonatkozó periódusban a fiatalok elégedettségének növekedése mutatható ki (különösen a városi fiatalok körében). Másrészről azonban a fiatalok munkahelyi körülményekkel való elégedetlensége csökkent, hasonlóképpen az őket körülvevő társadalmi környezettel, különösen a kormányzattal szembeni bizalomhoz. Növekedett az országot elhagyni szándékozók aránya is.

A 20. század végén, illetve a 21. század elején a romániai fiatalok politikával szembeni attitűdjei nagyon hasonlóknak tűnnek az Európában általában tapasztalt tendenciákhoz (még ha ez egy attól különböző változási folyamat eredménye is). Az Európai Bizottság (2001) által összeállított ifjúságpolitikai jelentés szerint a fiatalok elveszteni látszanak a fennálló döntéshozatali mechanizmusokkal szembeni bizalmukat, eltávolodni látszanak a politikai részvétel hagyományos formáitól, illetve szervezeti kereteitől, és ezzel párhuzamosan a közönybe, illetve a magánszférába vonulnak vissza, vagy a demokratikus akarattnyilvánítás határán lévő részvételi formákat választanak. A román szociológusok is hasonló következtetésekre jutottak, megállapítván, hogy a fiatalok különböző területek iránt megnyilvánuló érdeklődése között hatalmas szakadék tátong. Egyrészt a szórakozás, illetve a zene iránt igen magas (90 százalékos), másrészt az ellenkező végleten a politika iránt igen alacsony a fiatalok érdeklődése.¹ Más szóval a fiatalok érdeklődése arra irányul, ami könnyen érthető, szenzációs, és kevésbé arra, ami racionális, absztrakt és bonyolult. Megfogalmazódott az a hipotézis is (CSCPT 1998), hogy a fiatalok közéleti passzivitása nem pusztán az érdeklődés hiányának tudható be, hanem annak is, hogy egy olyan társadalmi és politikai közeggel szembesülnek, ami nem támogatja az önkifejezésüket és érdekeik érvényesítését. A politikai részvétellel szemben – legalábbis a demokratikus társadalmak által a „jövőbeni polgároknak” kínált formákat illetően – megmutatkozó érdektelenséget az ezredfordulót követő adatfelvételek is igazolták.

Ugyancsak az ezredfordulót követő években kezdődött az Európai Bizottság ifjúságért felelős biztosának az irodájával való együttműködés. Az Európai Bizottság az ifjúsági biztoson keresztül Románia számára is egy saját országjelentés kidolgozását javasolta. A nemzetközi szakértőkből álló

1 A vizsgálatot a *Laboratorul de Cercetări pentru Media* (Médiakutató Műhely) végezte Ioan Drăgan vezetésével. Az eredményeket a *Dilema* 513. száma mutatta be 2003-ban.

csapat, amely ezt a jelentést kidolgozta, azt a veszélyt állította középpontba, hogy a gazdasági fejlődés és a demokratizálódás közepette egyes társadalmi csoportok (adott esetben a fiatalok) a peremre szorulnak (Helsingius 2001).

Egy, a 2003-ban újonnan létrejött ANSIT (Agenție Națională pentru Sprijinirea Inițiativei Tinerilor – Az Ifjúsági Kezdeményezéseket Pártoló Országos Hatóság) által publikált kötetben az a javaslat fogalmazódott meg, hogy az ifjúságkutatást közelítsék az ifjúságpolitikai döntéshozatalhoz és a konkrét ifjúságpolitikai tennivalókhöz (ANSIT 2002). A szerzők igyekeztek a szociológiai kutatást az ifjúságpolitika megalapozásában hasznosítani. A kötet második felében ez az újszerű törekvés az ifjúság számára nyújtott szolgáltatások elemzésén keresztül nyilvánul meg. A kötet kitér arra a fontos szerepre is, amit a szakértők játszhatnak az ifjúsági szolgáltatásokban, és egyben sorra veszi az ifjúsági kezdeményezések pártolásának legfontosabb formáit.

Az ANSIT 2004 és 2006 közötti vizsgálatai rámutatnak, hogy a fiatalok által legfontosabbnak tartott értékek a tolerancia, a civilizált viselkedés, a felelősségtudat és a munka. Ezzel szemben leginkább az individualizmust, az alávetettséget és az anyagi haszonszerzést utasítják vissza. Mégis a standard, illetve „divatos” viselkedéseken (a divat a fiatal generációk viselkedését fátumként alakítja mindenhol, hisz az ennek való ellenállás képessége fiatalokban igen csekély), a már-már egyenruhaként viselt öltözetben, a kírívó és az ismétlésen keresztül unalmas nyelvezeten túl a fiatalok igen sokszínű kategóriát képeznek. A sokszínűség a származás, az önkifejezés és az önmegvalósítás, a teljesítmény és a célok sokféleségében nyilvánul meg. A kutatások legfontosabb következtetése, hogy amikor a fiatalokról beszélünk, helyesebb, ha elkerüljük a felületes általánosításokat.

Az ANSIT felmérései szerint, amikor olyan általános kijelentéseket fogalmazunk meg, mint „viselkedését és kinézetét mindenki szabadon határozhatja meg”, vagy „tolerálandó a nem szokványos életmód”, a fiatalok körében egyetértő többséget (60–70%), illetve az ezeket elutasító kisebbséget (10–15%) találunk. Ha azonban konkrétabb és vitatottabb témákat érintünk, mint például a homoszexualitás elfogadottságát, már nem beszélhetünk többségről és kisebbségről, hanem sokkal inkább két egymással megegyezésre jutni nem tudó véleménysszegmens együttélését érzékelhetjük.

Az Európai Unióhoz való csatlakozás pillanata nem múlhatott el az integráció terheit viselő generáció helyzetére vonatkozó vita nélkül. Az ta-

paszthalható, hogy a globalizációt a fiatalok ellenzik a leginkább, holott ők a technikai és informatikai fejlődés haszonélvezői is. Az Erfurti Egyetem munkatársai által végzett vizsgálat (Leisse–Leisse 2005) szerint Románia „a fiatalok nézőpontját, értékorientációit, vízióit és reményeit tekintve készen áll az integrációra” (Leisse–Leisse 2005: 117). Ugyanez az érdeklődési kör a Babeş–Bolyai Egyetem kutatócsoportjánál egy jóval komplexebb módszertani eszköztárral párosult (Micşoiu et alii 2007).

A *Romániában fiatalként* elnevezésű, a British Council által megrendelt vizsgálat olyan tényezőkre összpontosít, mint a tolerancia, a konzervativizmus, a voluntarizmus, az új technológiákhoz való hozzáférés vagy a média iránti érdeklődés. A kutatás nyomán egy posztmodern ifjúság képe bontakozik ki. Nem véletlen, hogy a felmérést nagyvárosi ifjúsági mintán valósították meg.

2007-ben került középpontba egy országos ifjúságkutatói hálózat kezdeményezése és kialakítása. Nagyszébenben olyan átfogó összejövetelre került sor, amihez hasonlólt az Ifjúságkutató Központ szervezett közel húsz évvel ezelőtt (lásd Mitulescu coord. 2007). Ez utóbbi összejövetelre azonban a kort jellemző kötelező érvényű retorika nyomta rá a bélyegét, ami megakadályozta, hogy ezzel ellentétes ötletek is feltűnjenek. A nagyszébeni szeminárium résztvevői között többeket találunk jelen kötet szerzői közül is, a résztvevők többsége mégis a kutatók legfiatalabb nemzedékéből került ki, akik az ország legkülönbözőbb kutatóintézeteiből és egyetemiről gyűltek össze. Képviseltette magát a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem, a szebeni Lucian Blaga Egyetem, a Bukaresti Egyetem, a Dimitrie Cantemir Keresztény Egyetem, a Spiru Haret Egyetem, a Iaşi-i Petre Andrei Egyetem, a Nagyvárad Állami Egyetem, ami az ANSIT képviselőivel egészült ki. A szeminárium iránti érdeklődés bebizonyította, hogy az ifjúságkutatás a román kutatótársadalom intellektuális érdeklődésének fókuszában van, illetve, hogy a vizsgálatok elsősorban a fiatalok várakozásaira összpontosítanak. A kötet, ami a konferencián elhangzott előadások és viták kivonatát adja, az egész országra kiterjedő ifjúságkutató hálózat létrejöttének egyik fontos mérföldkővét próbálta jelezni. A kötetben megjelent szövegeket elsősorban az köti össze, hogy a modernizálódó társadalomnak a minél gyorsabb megértésében érdekelték a fiatalok kutatását mint az ilyenfajta változásokra érzékeny rengésmérőt használják, legyen szó a technikai innovációról, a közszolgáltatásokról, az oktatásról, a fogyasztásról vagy a társadalmi rétegződésről. A reflexió domináns irányát

2007-ben a globalizáció és a szupranacionális integráció által generált folyamatok szabták meg.

A 2008-as évben az ifjúsággal foglalkozó kutatók újabb találkozására került sor, amikor a résztvevők már tematikus javaslatot kaptak kézhez. Ez az ifjúsági biográfiák és életstílusok kérdéskörét ölelte fel, amelyet az átmenet generálta sokféleség kontextusában vizsgálhatunk. A résztvevők között ismét sok fiatalot találunk, szociológus diákokat, mi több, egy bukaresti liceumi tanulót, ami azt jelzi, hogy a fiatalok mind markánsabban hallatják hangjukat ezen a területen. Az elemzések tárgyakként tanulókkal, diákokkal, deviáns fiatalokkal (drogfogyasztókkal), migráns fiatalokkal, sajátos életutat bejárt, sőt saját életstílust kialakítókkal találkozhattunk.

E rövid (nem feltétlenül teljes körű) bibliográfiai eligazító fő következtetése, hogy az elméleti és intézményes korlátok ellenére az ifjúságkutatás felhalmozásokban bővelkedő utat járt be, és olyan tudományos örökséget képvisel, amely nem megkerülhető. A létező adatbázisok, illetve az ezekből született szövegek az ifjúság által zaklatott történelmi periódusban megtett út dokumentumai. Ez az út nem volt nehézségektől és kudarcoktól mentes, de esélyt adott a húsz éve olyannyira vágyott szabadság kiteljesítésére is.

Szakirodalom

CSCPT

1996 *Tineretul în România actuală. Sinteză de cercetare*. Centrul de studii și Cercetări pentru Probleme de Tineret, București

CSCPT

1998 *Starea tineretului. Sinteză. Decembrie 1998*. kézirat

Európai Bizottság (Comisia Europeană)

2001 *Carta Albă a Comisiei Europene. Un nou elan pentru tineretul Europei*.

HELSINGIUS, Ulla (coord.)

2001 *La Politique de la jeunesse en Roumanie. Rapport d'un group international d'experts nommé par le Conseil de l'Europe*. Consiel de l'Europe, Strassbourg

LEISSE, Olaf – LEISSE, Utta-Kristin

2005 *Barometrul de aderare: România*. Domino, București

MĂRGINEAN, Ioan (coord.)

1996 *Tineretul Deceniului Unu. Provocările anilor 90*. Editura Expert, București

MICȘOIU, Sergiu – BRAD, Mirel – NABĂR, Loredana (coord.)

2007 *Percepții și atitudini ale studenților Universității „Babeș-Bolyai” față de Uniunea Europeană*, Editura EFES, Cluj-Napoca

MITULESCU, Sorin (coord.)

2004 *Tinerii în dinamica sondajelor de opinie*. Agenția Națională pentru Sprijinirea Inițiativei Tinerilor, București

2007 *Studii în domeniul tineretului*. Editura Didactică și Pedagogică, București

SANDU, Dumitru

1999 *Spatiul Social al Tranzitiei*. Polirom, Iași

SCHIFERNEȚ, Constantin

1999 Treizeci de ani de cercetare științifică a tineretului. *Sociologie românească* 1. 137–143.

VERES Valér (szerk.)

2000 *Liceenii ardeleni în tranziție. Integrare națională versus generațională*. Limes, Cluj-Napoca

Ifjúsági korszakváltás Kelet-Európában. Az erdélyi magyar fiatalok helyzete

1. Elméleti kérdések

Alapvető kérdésként vetődik fel, hogyan lehet a nyugat-európai és a kelet-európai ifjúságot összehasonlítani. Kétségtelen, hogy a nyugat-európai fiatalok azáltal, hogy az ipari kapitalista társadalmi fejlődés centrumaiban élnek, sokkal inkább ki vannak téve a modernizációs nyomásoknak. Az a drámai modernizációs válság, amely az államszocializmus összeomlásával most érinti az egész kelet-európai társadalmi rendszert, újra világosan felszínre hozza azokat az alapvető különbségeket, amelyeket a háború utáni évtizedek kelet-nyugati konfrontációi eddig elfedtek: Kelet-Európában élni annyit jelent, hogy az európai gazdasági fejlődés perifériáján élni. Egyes teoretikusok a centrum és periféria polarizálódásának genézisét Európában – nem minden alap nélkül – egészen a 16. századig, a kapitalista világrend kezdetéig vezetik vissza. Wallerstein szerint a szovjetország és kelet-európai kommunizmus és szocializmus rövid története csak egy lehetséges válasz Európa e részének gazdasági-társadalmi peremhelyzetére és történelmi fejlődésére (Wallerstein 1983).

Ha a periféria történelmi-társadalmi feltételeit figyelembe véve vizsgáljuk az ifjúság intézményét, akkor legalább két elméleti csapdát el kell kerülnünk:

(1) Torzképet kapunk, ha egy lineáris fejlődésvonalat feltételezve, a kelet-európai ifjúságot a jelenlegi nyugat-európai ifjúság korábbi mo-

delljének tekintjük. (Az empirikus adatok felületes értelmezésekor kézenfekvőnek látszik ilyen perspektíva felvázolása.) A „*cultural lag*”, azaz a kelet-európai modernizálódás pusztán időbeli megkésettységének tézise, azt ignorálja, hogy a perifériaországok és ifjúságuk társadalmi és életfeltételei specifikus eltéréseket mutatnak.

(2) A másik csapdát a statikusságra és a dinamizmusra történő polarizálás jelenti: azaz a centrum az állandóan változó, a perifériaországok számára viszont modernizálódásból csak válságok és stagnáló periódusok maradnak. A centrum ifjúsága áll a napfényes, a perifériáé viszont az árnyékos oldalon. Ezen nézethez közelálló víziók az államszocializmus összeomlása után egyre gyakrabban fogalmazódnak meg a kelet-európai ifjúság jövőjével kapcsolatos különböző scenáriókban. Ezeket az aggodalmakat Magyarországon Stumpf István fogalmazza meg legpregnansabban: „*Félt, hogy az ifjúsági kihívás, megjelenési formáját tekintve újabb választvonalat húzhat Európában. Megítélésünk szerint két scenárió körvonalai vannak kibontakozóban: az ifjúság mint társadalmi szereplő (Nyugat-Európa), illetve az ifjúság mint szociális válság hordozója (Kelet-Európa)*” (Stumpf 1994: 11–12).

Ami az első scenáriót illeti, a folyamat értelmezése Bourdieu kibővített tőkeelméletének az ifjúságra történő adaptálásán alapul. A posztindusztriális társadalomban a modern technológiák fejlődése, a számítógépek megjelenése, hírközlés és a tömegkommunikáció forradalma felértékelte a tőketípusok közül az ún. kulturális tőkét, mint a történelem folyamán felhalmozott kulturális javak birtoklásának ismeretét (Bourdieu 1984, 1997). A kulturális tőke megszerzése azonban időigényes folyamat, ezért bír kiemelt jelentőséggel, hogy a nyugati országokban egyértelműen nyomon követhető az ifjúsági életszakasz meghosszabbodásának a trendje. A gyermek korosztályok a számítógépes és tömegkommunikációs technikák felfutásának következtében már nagyon korán olyan ismeretek, tudás birtokába jutnak, amellyel sok helyütt atyáik generációja sem rendelkezik.

Ezzel szemben az ifjúsági életszakasz alapvetően más jellegzetességgel bír a kelet-európai régió országaiban, ahol az ifjúság mint a szociális problémák foglalatja jelenik meg. Kelet-Európa számos országában az ifjúság igen jelentős részének esélye sincs arra, hogy bekapcsolódjék a kulturális tőkéért folytatott harcba. Ezekben az országokban az ifjúkor viszonylag rövid és kevés szociális-kulturális önsúllyal rendelkező életszakasz. Olyan átmeneti léthelyzet, amelyben a fiatal erősen kötődik a felnőtt társadalom intézményrendszeréhez, különösen a munka világának szervezett rendszeréhez és a családi struktúrához. Ahelyett, hogy a fiatalkor önálló életszakaszként

funkcionálna, tulajdonképpen felkészítő periódusként jelenik meg, ahol a fiatal társadalmi pozícióját tekintve alárendelt, sok szempontból kiszolgáltatott helyzetben van (Stumpf 1994: 11–12).

Ezzel a napjainkban divatos állásponttal éppen úgy nem értünk egyet, mint azokkal a nézetekkel, amelyek szerint a kelet-európai ifjúság a nyugati-európai ifjúság egyszerű utánpótlása. Vizsgálataink alapján igen szembevetendő ismérvként jelenik meg *a hagyományok széthullása és az ifjúság megszakított átalakulása felett érzett ijedség*. Ez a típusú átalakulás nem írható csak a nyugat-európai centrumok ifjúságmedián keresztül érvényesülő mintáinak rovására. Nem értelmezhetjük a kelet-európai ifjúság „elnyugatosodásaként”, hanem bizonyos mértékben „házi készítményeknek” tekinthetjük, amelyek a kelet-európai perifériák saját társadalmi fejlődési dinamikájának termékei. Napjainkban elgondolkodtató, hogy az európai perifériaországok ifjúságának változásairól lehet-e hozzáértő elemzést végezni anélkül, hogy ne foglalkozzunk a lengyel, cseh, román, szerb vagy a magyar ifjúság nemzeti-kulturális sajátosságainak kérdésével, vagy anélkül, hogy – megfelelő iróniával – olyan elemzési „pótlékokhoz” ne nyúljunk vissza, mint a „harmadik út” (Szelényi 1990).

Jürgen Zinnecker a kelet-európai országok helyzetének értelmezésére a „szelektív modernizálódás” meghatározást javasolja.¹ Zinneckerrel összhangban a „szelektív modernizálódásnak” négy dimenzióját emeljük ki, amelyek az ifjúsági életszakasz kialakulásában döntő szerepet játszanak (Zinnecker 1992b).

Először: *A szűkös források és a kevésbé fejlett infrastruktúra oda vezetnek, hogy a modernizálódás nem széles fronton és nem időben elhúzódva zajlik le, mint az ipari kapitalista fejlődés centrumaiban, hanem szelektíven és viszonylag rövid idő alatt. Ez éppen úgy érvényes a gazdasági szférára, mint a mindennapi viszonyok átalakulására.* Hankiss Elemér jól jellemzi például azt a folyamatot, hogy az ötvenes években a szétrombolt mikrohálózatok, közösségek, egyesületek romjain a hatvanas évektől meginduló anyagi gyarapodásért folyó versenyfutás hogyan hozta létre a modern individualizációnak a szociális és közösségi értékektől mentes lecsupaszított változatát, az „üres” individualizációt (Hankiss–Manchin–Füstös–Szakolczai 1982).

1 A szelektív modernizálódás tartalmazza mindazokat az ismérveket, amelyeket a gazdaságtörténészek (mint pl. Gerschenkron 1984) a „gazdasági elmaradottság történelmi távlatából” kidolgoztak.

Másodsor: *Ezt a szelektív modernizációt központi hatóságok, mint például a túldimenzionált párt/állami bürokrácia hozza mozgásba, amely a szűkös eszközöket összpontosítja meghatározott modernizációs célok érdekében. A párt/állami bürokrácia helyettesíti a hiányosan fejlett infrastruktúrát, mint pl. az árúkereskedelem piacát vagy „helyettesíti”/korlátozza a polgári nyilvánosságot.*

Harmadsor: *A szelektív modernizációt erőteljes gazdasági és társadalmi ideológiák kísérik, amelyek a modernizációs folyamatnak a periféria és a hátramaradottság feltételei között különleges hajtóerőt kölcsönöznek, és alkalmasnak tartanak arra, hogy a kapitalista-ipari fejlődés túlerejével szemben védelmet jelentsenek és modernizáljanak. Erre szolgált a kelet-európai „államvallássá” avanszált marxizmus-leninizmus. (Az államszocializmusok alatt, illetve összeomlásuk után ezen térségben a marxizmus-leninizmus ideológiáját egyes, illetve ugyanazon hatalmi körök etatista, nacionalista ideológiával próbálják helyettesíteni.)*

Negyedsor: *A második gazdaság térhódítása különösen a vidéki Magyarországon és Erdélyben is szorosan összekapcsolódik a családi, lokális tradíciók széles skálájának (a parasztpolgáriaktól a rendi alávettetéségig) újraélesztésében (Kemény 1991; Szelényi 1992).*

A centrum és a periféria fejlődési dinamikáját a globális Európa léptékéről kitágíthatjuk a világtársadalomra, de az ifjúság belső társadalmi differenciálódási folyamatának elemzésére is leszűkíthetjük. Az ifjúság modernizálódása szempontjából paradigmászerűen a középpontban állnak az ifjúsági elittek. A szelektív modernizáció egy formáját reprezentálják a nyugat-európai fiatalok között az alsóbb képzési rétegek – deklasszált német fiatalok vagy a vendégmunkások utódainak egy része. Gondoljunk arra a differenciálódási folyamatra, amelyek a „kétharmados társadalom”, avagy a „két ország” formájában a nyugat-európai fiatalokat szociálisan, illetve regionálisan csoportosítják. A szelektív modernizáció feltételei között az ifjúsági életszakaszra meghatározott strukturális jellemzők vonatkoznak. Először: A foglalkozás irányultsági változást kvázi ifjúsági életszakaszként erőltetik. Az ifjúkor az állami beavatkozáson keresztül válik az iskolai/képzési „jogosítványok” megszerzésének szakaszává. A fiatalok foglalkozási státuszszerzési törekvéseinek átalakulása az inkább kooptáló modelltől a teljesítményben konkuráló modell irányába – a „sponsored mobility”-től a „contest mobility”-re – együtt jár a származási család és a származási miliő mint ifjúsági szocializációs fórum gyengülésével. A szelektív modernizáció folyamata azt jelenti, hogy a *hagyományos szocia-*

lizációs fórumok kompetenciájuk, befolyásuk és társadalmi ellenőrzési lehetőségeik egy részét az iskolai/képzési intézmények olyan rendszerének adják át, amelyek (legtöbbször) állami fennhatóság alatt az ifjúság félautomata társadalmi tereként funkcionálnak.

Ennyiben lehet az ifjúsági életszakasz közös változását a nyugat-európai és a kelet-európai társadalmi térben, különösen az 1960-as évek óta leírni. A szelektív modernizáció tehát azt jelenti, hogy a munkához vezető státuszátmenetnek meghosszabbodott és jelentőségében megnőtt tere mellett nem több, mint egy államilag ellenőrzött ifjúsági tér jött létre.

A munkához vezető státuszút iskoláivá válása és újjászerveződése a fiatalok életében meglehetősen izolált fejlemény marad, amelynek nem felelnek meg további szabad terek. Ezért Kelet-Európában a képzés megszerzésére és a képzési időre korlátozott és feleződött moratóriumról beszélhetünk. A munkához vezető státuszút megváltozásához képest a másik két életpályaút, amely a *felnőtt családszerephez* és a *polgári személyiséghez* vezet, háttérben marad. Az ifjúságnak nem alakult ki az átfogó életmódja, amelyet iskolai moratóriumnak neveztünk.

Az állam iskolai/képzési státuszútnak a kontrollja azzal a következménnyel jár, hogy a gazdaság érdekében, a gazdaság nyomására előre leosztja a lapokat, például a hetvenes évek elején az oktatási rendszerrel kapcsolatban a szakmunkásképzést részesítette előnyben, melynek következménye napjainkban az ifjúsági munkanélküliség problémájában jelentkezik.

A munkanélküliség, ezen belül a fiatalkori munkanélküliség oka már előre látható volt, lényege a tanulatlan munkaerő újratermelődése.

„A szegénység következményei alighanem a gyerekek iskoláztatása terén a legsúlyosabbak. A Pest megyei munkások körében például, ha a középiskolába járó gyerekekhez hozzáadjuk az ipari tanulókat is, összeadjuk mindazokat is, akik egyáltalában tanulnak az általános iskola után, akkor a szakmunkások gyerekeinek fele, a segédmunkások gyerekeinek pedig csak 30%-a tanul tovább. Ez véleményünk szerint annyit jelent, hogy néhány évtized múlva a legsúlyosabb társadalmi problémával találjuk magunkat szemben. A technika fejlődése ugyanis néhány évtized alatt kiszorítja azokat, akiknek nincs több képzettségük az általános iskola 8 osztályánál. Azok a gyerekek, akik 14 éves koruk után nem járnak középiskolába és szakmát sem tanulnak, húsz, harminc év múlva

a legnagyobb gondot jelentik önmaguknak és az egész országnak” (Kemény 1991: 82).

Az idézet azontúl, hogy rávilágít arra, hogy a fiatalkori munkanélküliség problémája nem újkeletű, és nem az arányok és a jelenlegi gazdasági visszaesés problémája, kifejeződik benne az újratermelésben szerepet játszó oktatási rendszer, valamint a falvak és városok társadalmi struktúrája, végső soron a társadalom teljes szövevénye. Következésképpen az államszocializmus olyan „házi készítményével” kell szembe néznünk, melynek megváltoztatása a társadalom minden szféráját érinti az intézményektől az egyénekig.

A szakmai státuszszerzés átalakulása ugyanis az individualizált képzési pályafutások modellje szerint a nyugat-európai fiataloknál azt váltja ki, hogy korábban és szélesebb körben válnak ki a családból és származási környezetükből. A kelet-európai fiatalok részéről viszont inkább az a tendencia mutatkozik, hogy a származási milióból való korai és erőteljesebb kiszakadásnak egyetlen módja, hogy korábbi életszakaszban lépnek be a családalapítás fázisába. A házasság és a gyermekvállalás integrálódik az ifjúság normáലെletrajzába. Azaz a szelektív modernizáció szelektív jellege az ifjúsági életszakasz korlátozását jelenti. Például az NDK-ban az 1970-es évek óta szinte társadalmilag elismerve és államilag támogatva kialakult egy olyan minta, hogy az egyetemisták családalapításra veszik igénybe az egyetemi tanulmányok idejét.

Egész más a helyzet az ifjúsági életszakasz nyugat-európai modelljénél, ahol az ifjúsági életszakasz a családon kívül bontakozik ki. Az individualizált életmód nyílt tematizálódásával szemben a családalapítás státuszútvonala rejtett, háttérjellegűvé válik. Ez az életpálya-feladat csak mint az informális párkapcsolatok struktúrája és tapasztalata tér vissza.

Ha a munka és a családalapítás két státuszútvonalának különböző alakulását vesszük számba, akkor szinte önmagától feltárul a kelet-európai szelektív modernizáció paradoxona: a modernizáció számos jegye mellett (öltözködés, táncok stb.) a tradicionális értékek és normák igen erőteljes szerepe. [A hatvanas évek végén és a hetvenes évek elején a tradicionalitás meghatározó szerepére számos tanulmányban világít rá Kemény István (1991).] Különösen jól érzékelhető a tradicionális nemi szerepek rendkívüli mértéke és szívóssága az ifjúsági életszakaszban is. Ez teljesen ellentmondott a nemek társadalmi egyenlőségéről és egyenrangúságáról vallott politikai értelmezéseknek. Míg például a nyolcvanas években nyugat-német fiataloknál az ifjúsági kultúrában elmosódtak

voltak a származási, iskolázottsági, nemek közti különbségek, addig a magyar fiatalok körében a társadalmi hierarchizáltságok még jelentős szerepet játszottak. A civilizációs fejlődés például a hagyományos, rövidített idejű munkás ifjúsági kultúra² időbeli csökkenésével jár. A magyarországi fiatalok körében viszont ezen típus aránya kevésbé csökkent, és 1985-ben is még 21% volt, a német fiatalok 6%-ával szemben. Ezen típus képviselői többségükben falusiak és nők, akiknek legfontosabb jellemzője az anyagiakat középpontba állító privatizált életforma, amely a szociális izoláltsággal jár együtt. Azaz a nyugat-európai ifjúsági modell lányai sokkal emancipáltabbak, noha ideológiai síkon – a nyilvánosság előtt zajló vitában – éppenséggel számos konzervatív-tradicionális elképzelés él a nemek közötti különbségről.

Egy megfeleltet iskolai moratóriummal, amely a munkastátusz hagyománytalanítására specializálódott, a női adolescencia reprodukció – figyelmen kívül hagyva az erre vonatkozó támogató programokat és az ideológiai erőfeszítéseket – nyilvánvalóan döntően nem kérdőjeleződik meg. A női képzési moratórium genézisében a státuszút modernizálódása a családalapítás területén mérvado jelentőségű. Ebben az értelemben tézisként fogalmazhatjuk meg: csak egy olyan kibővített képzési moratórium kialakulása mellett modernizálódik a nők adolescencia a férfiakéval párhuzamosan, amely a munka státuszútvonal újjászervezése mellett a másik két útvonalát: a polgári státuszt és a családi státuszt is megváltoztatja. A lányok iskolázását önmagában, sőt még a lányok egyenrangú részvételét a privilegizált képzési pályafutásokért vívott konkurenciaharcban is csak mint a szelektív női modernizáció modelljeként értelmezhetjük. Ez a korlátozott jelentés Nyugat-Európában a 20. század kezdete óta egybeesik a lányok beintegrálódásával a iskolai/képzési és a jogosultsági rendszerbe. A fiúk életmódjával összehasonlítható és egyenrangú ifjúsági életmód a lányok számára a nyugat-európai térségben csak az '50-es évekkel bontakozott ki a kibővített képzési moratórium modelljében. Csak ezek között a feltételek között jött létre az a női életszakasz, amely egyaránt mentes a kötelezettségektől mind a származási környezet, mind a családalapítás vonatkozásában.

Az ifjúság szelektív modernizációjának harmadik ismérve a fiatalok státuszútja a felnőtt személyiséghez, az önmagáért felelős jogi alanyisághoz, a vásárló, fogyasztó és politizáló polgári léthez. Az ifjúsági életszakasz-

2 Jellemzője, hogy az első szexuális tapasztalatok 17 éves kor után, de a munkába állás 17 éves korig következik be.

ra Kelet-Európában az volt a jellemző, hogy hiányzott, illetve csak keskeny szektorokban mutatható ki az évtizedek alatt kialakuló, relatíve önálló széles szociokulturális infrastruktúra kapcsolódása az ifjúsági moratóriumhoz. Különösen hiányoztak a kibővített iskolai moratórium gazdasági előfeltételei, a városi szolgáltatások és a sokrétű fogyasztói piac. A piacok helyére állami intervenciók léptek, amelyek újra elosztják a társadalmi forrásokat az ifjúsági moratórium részére. A kelet-európai hiánygazdaság és a kompenzáló állami tevékenység alapján – ahol az egységpártok az államapparátus részei – szelektív úton jöttek létre az ifjúsági életmód elemei. Ez egy irányított párt- és állami ifjúság jelképe alatt zajlik le.

Az állami gondoskodáson alapuló moratórium egyik szimbóluma volt a diákotthon. A nyugat-európai ifjúsági modell részére az 1960-as évek óta túlnyomórészt a privátszféra biztosít szállást a tanulók, ipari tanulók és egyetemisták részére. Nem véletlenül ott robbannak ki tiltakozások és társadalmi mozgalmak gyakran a privát lakóter szimbolikus és valós elfoglalása kérdése körül, ami az autonómnak képzelt ifjúsági moratórium velejárója. A kelet-európai diákok, ipari tanulók és egyetemisták elsősorban a kollégiumokra voltak utalva, ami a lakásnak kontingenshez kötött és csoportvontakozású formája. A fiataloknak az iskolai intézmények általi állami kontrolljai a privát szférára és a szabadidő terére is kiterjednek: *a lakókörülmények vonatkozási terének lehatárolódása a mindenkori státuszcsoportokra és a partikuláris egyedi intézményekre megakadályozza azt, hogy egy általánosabbá váló ifjúsági nyilvánosság jöjjön létre. Az eredmény tehát: ifjúsági moratórium kaszárnya formában.* A szabadidő-tevékenységeknél a szelektív modernizáció az ifjúság támogatásának bürokratikus formájában jelentkezett. Például az egységes állami ifjúsági szervezetek, mint a korábbi FDJ az NDK-ban, vagy a hajdani KISZ Magyarországon *monopolizálták* a fiatalok számára elérhető szabadidő- és szolgáltató kínálatot. A hiánygazdaság és a politikai kontroll az ifjúsági moratórium kirakatszerű kultúráját és autonómiáját segítik elő.

A nyugat- és kelet-európai fiatalok ifjúsági életszakaszának különbözőségét – tekintettel a szelektív modernizációra – a következő sematizált vázlatban foglalhatjuk össze:

1. táblázat. A státuszútvonalak alakulása Nyugat- és Kelet-Európában. A kibővített és a szelektív moratórium

<i>Az életeseményeket befolyásoló, meghatározó státuszútvonalak</i>	iskolai ifjúsági korszak; kibővített moratórium; nyugat-európai ifjúsági életszakasz	átmeneti ifjúsági korszak; szelektív moratórium; kelet-európai ifjúsági életszakasz
<i>1. munka státuszútvonal</i>	nyitott és kevésbé tervezett képzési idő; a munkaintézmény rendszerébe való kevésbé szabályozott átmenet, az útvonal bizonytalansága	tervezett és korlátozott meghosszabbodása a képzési időnek; tervezett átmenet a munkaintézmény rendszerébe, az útvonal behatároltsága
<i>2. család státuszútvonal</i>	korai leválás a szülői háztól; saját család késői alapítása; a párkapcsolat és a szex korai kipróbálása (társas magány)	korai leválás a szülői háztól; saját család korai alapítása; családi ellenőrzés a szűkös lakáskörülmények miatt
<i>3. polgár státuszútvonal</i>	a piac és az ipar által biztosított infrastruktúra; aktív fogyasztói ifjúság; közvetett kontroll	az állami (párt) beavatkozás révén biztosított infrastruktúra; állami (párt) ifjúság; közvetlen kontroll

2. Az ifjúsági korszakváltás felgyorsulása

Kiinduló tételünk az erdélyi magyar fiatalok helyzetének vizsgálatakor, hogy a kilencvenes években, a kommunizmus összeomlása után a fiatalok a perifériáról a centrumba kerültek. Ez azt jelenti, hogy mind a magyar, mind pedig a román fiatalokra (éppen úgy, mint a nyugat-európai fiatalok vállára) többféle nyomás nehezedik: a munkanélküliségtől, az iskolai versenyig, a korai önállósodástól, a piaci szereplővé válástól a feszültségoldó technikák használatáig. A kelet-európai fiatalok számára a centrumba kerülés az erősödő versenyben növekvő esélyeket jelent, de mindenképp a nyugat-európai fiatalokkal azonos, illetve közel hasonló kihívásokra való válaszok kényszerét.

A kisebbségi magyar fiatalok vizsgálatakor is a társadalmi átalakulás és az ifjúsági korszakváltás összefüggéséből indulunk ki. Az ifjúsági korszakváltás problémájával foglalkozva Magyarországon azt láttuk, hogy az ifjúsági korszakváltás a nyolcvanas években késleltetett volt. Ennek több oka volt. A rendszerváltásig nem történt meg az oktatás expanziója, a piac hiányában nem alakult ki az a társadalmi környezet, amely a fogyasztásra helyezi a hangsúlyt, és egy ifjúságközpontú, szabad médiát feltételez. Ennek ellenére megfigyelhető volt a fiatalok korai önállósodása és a kulturális értékváltás, de a lényeges fordulat mégsem következett be, megmaradt a fiatalok elit csoportjai és fiatalok többsége közötti mély szakadék az esélyektől az értékorientációkig.

Magyarország a kilencvenes években azt láttuk, hogy a piaci rendszer és a demokratikus viszonyok kiépülésével az ifjúsági korszakváltás felgyorsult, amely egyszerre jelentett előnyöket és hátrányokat a fiatalok számára. A kilencvenes években bekövetkezett a piac kiépülése, illetve az oktatás expanziója, amivel együtt kiépült a fiatalok fogyasztói és kommunikációs státusa. A magyarországi IFJÚSÁG 2000-vizsgálat azt mutatta, hogy a korszakváltásban korcsoportonként jelentős eltérések figyelhetők meg: a 25–29 éveseknek több mint egytizede csak 8 általánost végzett, tehát korán fejezte be az iskolát, és korán állt munkába, és inkább jellemzi a korai házasodás, gyermekvállalás. A 20–24 évesekre ezzel szemben már az iskolai idő meghosszabbodása, a házasodás, gyerekvállalás késleltetése jellemző.

Megindul a „lavírozás” az iskola és munka világa között: ez a két életeseemény gyakran felcserélődik, egymásba fonódik. Az IFJÚSÁG 2000 arra hívta fel a figyelmet, hogy felgyorsult a fiatalok individualizálódása, növekedett az iskolai, munkaválasztási és családi életutak különbözősége és sokfélesége, ugyanakkor fennmaradtak a származási, területi – regionális, iskolázottsági és nemek közötti – egyenlőtlenségek. Azaz az egyéni életutak a társadalom egyenlőtlenségi rendszerébe ágyazottak maradtak.

Ahhoz, hogy a magyarországi és a kisebbségi magyar fiatalok átmene-tét a centrumból a perifériára értelmezni tudjuk, figyelembe kell venni az ifjúsági korszakváltás forгатókönyveit – a munkanélküliségi és szabadidős forгатókönyveket, illetve, hogy ezek a forгатókönyvek milyen mértékben valósultak meg, helyesebben, hogy az átmenet során melyiknek milyen mértékű a dominanciája. A munkanélküliség-szcenáriót Chisholm fogalmazta meg Nagy-Britanniában a hetvenes évek során megfigyelt állapotok alapján. Ennek lényege, hogy a „két ország”-modell fennmarad egy, a

hátrányos helyzetűek alkotta rugalmas munkaerő-tartalékokkal, amely a kettős munkaerőpiac másodlagos szektorát képezi. Az ehhez kapcsolódó társadalmi kockázatok nyilvánvalók. Az ifjúsági zavargások lehetősége ezek közül csak az egyik, az etnikai zavargásokkal való összekapcsolódás pedig robbanó hatású, mivel az etnikai/faji kisebbségek ifjúsága egyre inkább hajlamos kedvezőtlen helyzetét az intézményesített rasszizmusnak tulajdonítani. A másik, a szabadidő megnövekedésének scenáriója le-törölné a stigmákat a nem-foglalkoztatottakról, akik egy új „dologtalan” szabadidős osztály alapját képeznék. Ennek az elmozdulása a munkaszce-nárió felé a tanulás felértékelődéséhez és a fiatalok középosztályba integ-rálódásának felgyorsulásához vezet (Chisholm 1992).

Napjaink kelet-európai társadalmainak átalakulásában mindkét – fiatalokat érintő – scenárió benne rejlik. A kérdés különösen aktuális a kelet-európai társadalmakban, ahol az ipari társadalmak úgy követték az elmúlt negyven évben a nyugat-európai ipari társadalmakat, hogy társadalmi berendezkedésükben a kelet-európai mintákat kényszerültek követ-ni. Azaz: a társadalmi egyenlőtlenségek értelmezésekor a különböző társadalmak történeti öröksége fontos szerepet játszik.

3. A tradíciók és az ifjúsági korszakváltás lassítása: erdélyi magyar fiatalok

1997 és 2008 között végzett több vizsgálat³ fontos tanulsága, hogy az eltérések mögött igen fontos szerepet játszanak a civilizatórikus, illetve kulturális tényezők. Ezt jól mutatja, hogy egyfelől 1997-ben még igen erőteljes szerepet kap a vallásosság a kolozsvári és a székelyudvarhelyi magyar fiataloknál, szemben a magyarországi fiatalokkal. Másfelől pedig, hogy a nagy származási különbözőségek ellenére általában nagy szerepe van a tradicionális norma- és értékrendszernek, nevezetesen mind a kolozsvári, mind a székelyudvarhelyi fiatalok élettervezésének meghatározója a hagyományos élettervezés (késői személyi önállóságra épülő rövidített

3 1997-ben kolozsvári és székelyudvarhelyi tanuló fiatalok körében, 1999-ben erdélyi középiskolások körében (Veres 2000), 2001-ben erdélyi reprezentatív felmérést (Gábor-Veres 2005) végeztünk. 2006-ban a kolozsvári Babeş-Bolyai-s diákok körében végeztünk reprezentatív survey felmérést 600 fős mintán (Veres et alii 2007).

ifjúsági életszakasz), amelyben meghatározó szerepe van a nemek közötti különbségeknek (a családok a fiúknak és lányoknak eltérő életutat szán-
nak). Szembetűnő a „protestáns etikán” alapuló élettervezés, és mint már a fentiekben utaltunk rá, ettől a hagyományos élettervezéstől lényegében csak az elithez tartozó csoportok térnek el: az elit csoportok hosszabbra tervezik az ifjúsági életszakaszt, inkább terveznek, gondolkodnak hosszabb ifjúsági életszakaszban. Azaz azt mondhatjuk, hogy az átalakulás, amely ebben a szakaszában a történeti és kulturális tradícióknak a felerősödésével jár a kolozsvári és székelyudvarhelyi fiataloknál, lelassítja az ifjúság körében történő korszakváltást, helyesebben fogalmazva a magyarországitól eltérő pályára tereli. Ez azt jelenti, hogy az élettervezésbe még kevésbé épülnek be az ifjúsági korszakváltáshoz kapcsolódó elemek (ez bizonyos szempontból érthető: az oktatási rendszer nem épült még át, bizonyos értelemben a redisztribúciós rendszer folytatódott), és csak bizonyos „törésvonalak” mentén hat ez a korszakváltás.

Ez elsősorban a fogyasztói kultúra az ifjúsági kultúra deviáns, ill. agresszív formáinak (különösen Székelyudvarhelyen) átvételében nyilvánul meg, más szóval a tradíciók ellenére növekszik a drog, a fogyasztói minták és az előítéletesség szerepe a fiatalok körében. Ez nem jelenik meg „vegytisztán”, hanem nagyon sok esetben összekeveredik a tradicionális mintákkal, például az előítéletek esetében egyaránt szerepet játszanak a tradicionálisan megtanult viszonyulások (román–magyar viszony), illetve az agresszív ifjúsági kultúra mintáinak megjelenése például a székelyudvarhelyi magyar fiatalok esetében.

Ezt a felemásságot mutatja az is, hogy az ifjúságcentrizmus elég gyengén jelenik meg, különösen a székelyudvarhelyi fiatalok körében. (Az ifjúságcentrizmussal azt mérjük, hogy a fiatalok önállósodása nyomán hogyan alakul a fiatalok és felnőttek viszonya, mennyire fordulnak szembe a felnőtt társadalom intézményeivel. Azokat a fiatalokat, akik szembekerülnek a felnőtt társadalommal, annak intézményeivel, illetve akik számára felértékelődik a kortárs csoportok szerepe, ifjúságcentristáknak nevezzük.) Az ifjúságcentrizmus az ifjúsági identitás igen fontos mérőeszköze.

4. Az ifjúsági korszakváltás felgyorsulása (román fiatalok)

Már 1997-ben látható volt, hogy más kép körvonalazódik a kolozsvári román fiatalok, különösen az egyetemisták esetében. Két tényezőt emelünk ki. Az egyik, hogy a román tanuló fiatalokra is éppen úgy jellemző a származási különbségek meghatározó szerepe, mint a romániai magyar fiatalokra, viszont kevésbé érvényesülnek/gyengébben hatnak.

Az ifjúsági státus fogalmának használatakor abból indultunk ki, hogy a fiatalok értékorientációi, kulturális és politikai cselekvési mintái nem ragadhatók meg csak a szülők társadalmi státusa, illetve az iskola státusa mentén. Az a változás, amely a fiatalok körében már az 1990-es évek közepére bekövetkezett, éppen azzal függ össze, hogy a család, az iskola ellenőrző szerepe csökkent, többek között az iskolai státus kiszélesedése következtében (korábban kerülnek el otthonról a fiatalok). Ez összefügg azzal is, hogy az iskolában a figyelem inkább az oktatásra irányul, a nevelés szerepe pedig háttérbe szorult. Az iskolában eltöltött idő viszont relatíve megnövelte a fiatalok autonómiáját, és tevékenységüknek igen nagy része, különösen szabadidős tevékenységük kikerült a család, illetve az iskola ellenőrzése alól. Az ifjúsági státus kialakulásában fontos szerepe van annak, hogy a fiatalok egyre fontosabb célpontjává válnak a fogyasztói iparnak és a tömegkommunikációnak, amelyek a fiatalok számára egyre fontosabb mintaközvetítő tényezők, a felnőtt-társadalom számára pedig közvetetten ellenőrző szerepet töltenek be a tradicionális civilizatorikus, illetve kulturális tényezők. Első ránézésre ugyan úgy tűnik, hogy az erdélyi román fiataloknál is igen nagy szerepe van a vallásosságnak. Értékorientációjukat, illetve élettervezésüket nézve viszont kutatásaink azt mutatták, hogy a román fiatalok közelebb állnak a magyarországi magyar fiatalokhoz, mint a romániai magyar fiatalokhoz, másképpen fogalmazva a román fiatalok körében igen erőteljes modernizáció zajlik le. Ezt a folyamatot felgyorsult/felemás modernizálódásnak nevezhetjük. Többek között azért, mert a tradicionális mint külsőség megjelenik ugyan (például a vallásosság), de kevésbé befolyásolja a fiatalok élettervezését. Ha a fiataloknak a kulturális mintáit, cselekvési mintáit vizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy az ifjúságcentrizmusnak igen erős a hatása az erdélyi román fiatalok körében, másképpen fogalmazva a román fiatalok erőteljesebben konfrontálódnak a felnőtt társadalom intézményrendszerével, a család-

jukkal, és nagyobb szerepet tulajdonítanak a kortárs csoportoknak, mint a romániai magyar fiatalok. A kortárs csoportok esetében meghatározó a fogyasztói, illetve a vállalkozói minták követése. Ha viszont azt néztük meg, hogy ez milyen mértékben jelenik meg az élettervezésükben, akkor azt tapasztaltuk, hogy ez elsősorban a személyi önállósodásukban (önállóan szórakozni menni, korai szexuális tapasztalat) realizálódik, azaz maga az ifjúságcentrizmus egy felgyorsult individualizációt jelent a fiatal kor kezdetén, de nem realizálódik az ifjúsági életszakasz meghosszabbodásában, illetve csak egy szűk rétegre korlátozottan – elit – figyelhető meg az iskola későbbi befejezése, a későbbi munkába állás, illetve házasodás. Az ifjúsági korszakváltásnak felemás, ellentmondásos jellege ragadható meg a magyarországi fiatalokhoz képest, különösen Magyarország fejlettebb régióihoz viszonyítva (például Győr esetében).

Azaz a romániai magyar és román fiatalok közötti leglényegesebb különbség, hogy a román fiataloknál igen erőteljes individualizáció következik be, az átalakulás inkább megkérdőjelezte a román fiataloknál a tradíciókat, és saját ifjúsági identitásuk kialakításával próbálják a nyugati mintákat követni. Ezzel szemben a székelyudvarhelyi magyar fiataloknál a prekommunista múltból merített tradíciók újulnak fel, és ezzel összhangban kísérlik meg a társadalmi változást lereagálni.

5. Új irányok, konvergencia⁴

A 2001. évi MOZAIK 2001 Kárpát-medence kontextusában vizsgálta a kisebbségi magyar és többségi, román, szlovák fiatalok helyzetét. A vizsgálatok azt mutatták, hogy az életvezetést egyrészt a régió általános társadalmi-gazdasági állapota, másrészt pedig a régió belüli társadalmi réteghelyzet határozza meg. A jobb helyzetben levő régiók fiataljai körében – legyenek azok magyarok vagy többségiek – megfigyelhetjük az ifjúsági életszakasz meghosszabbodásának jeleit, az iskolai ifjúsági korszak meghosszabbodását és az oktatás expanzióját. E változások a van de Kaa-féle második demográfiai átmenet hátterét képező posztmaterialis értékrend elterjedését is elősegítik, amelyek aztán a családtervezésben, gyermekvál-

4 A tanulmány befejező része az első társszerző, Gábor Kálmán 2009. évi halála után íródott a társszerző Veres Valér által.

lalásban játszanak szerepet. A kelet-közép-európai változások a gyermekvállalásban és a családtervezés, a házasságkötési életkor kitolódásában nem elsősorban a rendszerváltás „vesztes” régióiban, hanem éppen a gazdaságilag fejlettebb, „nyertes” régiókban figyelhetők meg, különösen a dél-nyugat szlovákiai fiataloknál, akiknek nagy része a prosperáló Pozsonyban és környékén él. A regionális sajátosságok mögött viszont jelentős modernizációs eltérések figyelhetők meg, amelyek már hosszú ideje kialakultak.

A fiatalok élettervezésében a társadalmi-származási háttér is igen jelentősen artikulálja a jövőstratégiákat. Különösebben az urbanizált régiókban, mint Erdély nyugati és déli részében (Kolozsvár, Brassó, Nagyszében), valamint Délnyugat-Szlovákiában figyelhető meg jelentősebb differenciálódás a társadalmi háttér szerint. Elkülöníthetők az élettervezés szerint eltérő ifjúsági csoportok, amelyek bizonyos mértékig összecsengenek a Zinnecker-féle Németországban megfigyelt osztályspecifikus habitusokkal és ifjúsági ideológiákkal (Zinnecker 1992). A legjobb gazdasági és kulturális háttérrel rendelkező, „elit” fiatalok a gazdasági osztályfrakciókra jellemző vállalkozói pályát, a kulturális osztályfrakciók a továbbtanulást vagy az elvontabb önálló életvitelt választották, ami az ifjúsági életszakasz önállósodásának, és mint ilyen, az ifjúsági korszakváltás folyamatának a kifejeződése. Székelyföldön és Kárpát-Ukrajnában, mivel ezek dominánsan rurális-kisvárosi térségek, e változások még gyengébben mutatkoznak, de itt is a városi fiatalok körében figyelhetők meg ennek jelei.

Nem tekinthető etnokulturális sajátosságnak, de megfigyelhető, hogy már 2001-ben a külföldi munkavállalási szándék Erdélyben a fiatalok körében kiemelkedően magas: minden második fiatal külföldre telepedne. Ennek fő okát abban látjuk, hogy a fiatalok jelentős része az oktatás expanziója és a családtervezéssel kapcsolatos attitűdök átalakulása mellett a korlátozott anyagi lehetőségekkel szembeállítva, ezért máshol próbálja megvalósítani a lehetőségekhez képest „igényes” jövőterveit. Ez a kényszerítő erő Közép-Európában máshol is megfigyelhető, de kisebb mértékben. Ebben az időszakban (2000–2002) a fiatalok még nem vállalhatnak legálisan munkát az Európai Unióban, ezért nyelvi-kulturális okokból a külföldi munkavállalási lehetőségek az erdélyi magyar fiatalok számára könnyebben megvalósíthatók voltak a szomszédos Magyarországon, mint a románok számára, így az eddigi trendeknek megfelelően a magyarok közül többen vándoroltak ki a tárgyalt időszakban. Ez a trend a schengeni vízumkényszer felemelését követően fokozatosan kiegyenlítődik, mivel a román fiatalok tömegesen ván-

dorolnak ki főleg Olasz- és Spanyolországba, és a romániai magyar fiatalok is már nagyobb mértékben arra irányítódnak.

Románia 2007. évi Európai Uniós csatlakozása újabb impulzust jelentett a romániai román és magyar ifjúság élettervezésének egyaránt. Tulajdonképpen ez az erőteljes változás már a csatlakozási folyamat felerősödése, 2002 óta tetten érhető. A 2006. évi kolozsvári egyetemi hallgatói vizsgálat⁵ rámutatott, hogy az elit és a középosztály fiataljai erőteljesen individualizálódtak, anyagi helyzetük javult és élettervezésük térben kitágult, az Európai Unióban gondolkodnak életterveik megvalósításában. Ugyanakkor megnövekedtek a társadalmi egyenlőtlenségek is. A fiatalok élettervezése erősen differenciálódik a társadalmi származási háttér szerint. A közép- és felsőosztálybeli tanuló fiatalok tervezik leghosszabbra az ifjúsági életszakaszukat, és egyben ők azok, akik az iskolai diplomák legmagasabb fokozatait, így a doktorit is megcélozzák. A 2000-es évekre kiteljesült az oktatás expanziója Romániában, és ez a romániai magyar fiatalokat is elérte.

A Babeş–Bolyai Tudományegyetemen ugyanolyan arányban tanulnak magyar fiatalok, mint amilyen a felnőtt társadalomban Erdélyben a magyarok aránya (19%). Ám megfigyelhető egy rétegződés, aszerint is, hogy milyen felsőoktatási intézményeket választanak a fiatalok. Az Erdélyben legrangosabb Babeş–Bolyai Tudományegyetemre a segéd munkások és földművelők gyermekei nagyon alacsony arányban kerülnek be, a nem fizikai foglalkozásúak, értelmiségiek és a vezető elit gyermekei adják a hallgatók nagy többségét. Nagyobb arányban tanulnak alacsonyabb társadalmi státuszúak gyermekei a vidéki kis, új egyetemeken, ez a differenciálódási jelenség az erdélyi román fiatalok körében hangsúlyosabb.

Az oktatás expanziója következtében a mobilitási esélyek is változnak, már nem a pusztán iskolai szinthez, hanem a felsőoktatási intézmény presztízséhez kötődnek, részben pedig mesteri és doktori fokozat megszerzése szükséges (ami csak a nagyobb, rangosabb egyetemeken kapható meg). Eltérés van továbbá abban is, hogy milyen pályák felé orientálódnak a különböző származású fiatalok. Ezen a téren hangsúlyosabb a különbség a

5 Az „Atitudini și percepții ale studenților Universității „Babeş-Bolyai” față de Uniunea Europeană” c. kutatást a Babeş-Bolyai Tudományegyetem oktatói végezték. A mintakeret 600 nappali tagozatos hallgatót foglalt magába. A kiválasztás kvótás mintavételi módszerrel történt, a kiválasztott hallgatók száma arányosan megegyezett a BBTE nappalis hallgatók összetételével karok, nyelvi tagozatok, nemzetiség, évfolyam és nemi hovatartozás szerint.

kulturális és a gazdasági osztályfrakciók választásai között, mutatva azt, hogy a Bourdieu által a nyugat-európai fiatalok körében megfigyelt pályaválasztási opciók érvényesülnek, mindinkább, ahogy a piacgazdaság kiépült és működőképessé vált (Veres 2009).

Megfigyelhető, hogy az erdélyi román és magyar tanuló fiatalok értékrendjében kisebb eltérések figyelhetők meg, mint tíz évvel korábban. Hangsúlyosabb szerepet kapnak a posztmaterális értékek: a 2006-os vizsgálat szerint az EU-csatlakozással kapcsolatos legfontosabb értékek a BBTE hallgatói számára az utazás szabadsága, és ezt távolról követik a gazdasági jólét, a demokrácia és a kulturális sokszínűség. Továbbra is maradnak eltérések, így a tolerancia, a többnyelvűség és a kisebbségek védelme a magyar hallgatók számára jóval fontosabbak, mint a többségi román fiatalok számára (Veres et alii 2007).

Szakirodalom

WALLERSTEIN, Immanuel

1983 *A modern világgazdasági rendszer kialakulása*. Gondolat, Budapest

STUMPF István

1994 *Politikai szocializáció – generációs kihívás – választói magatartás*. Századvég Kiadó, Budapest

BOURDIEU, Pierre

1984 *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Routledge & Kegan Paul, London

1997 Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: ANGELUSZ Róbert (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei. Válogatott tanulmányok*. Új Mandátum, Budapest, 156–177.

SZELÉNYI Iván

1990 A kelet-európai új osztály stratégiai távlatai és korlátai: *Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz* önkritikus felülvizsgálata. In: *Új osztály, állam, politika*. Európa, Kiadó, Budapest, 51–99.

ZINNECKER, Jürgen

1992a A fiatalok a társadalmi osztályok terében. In: GÁBOR Kálmán (szerk.): *Civilizációs korszakváltás és az ifjúság. A kelet- és nyugat-európai ifjúság kulturális mintái*. Szeged

- 1992b Gyermekkor, ifjúság és szociokulturális változások a Német Szövetségi Köztársaságban. In: GÁBOR Kálmán (szerk.): *Civilizációs korszakváltás és az ifjúság. A kelet- és nyugat-európai ifjúság kulturális mintái*. Szeged
- GERSCHENKRON, Alexander
1984 *A gazdasági elmaradottság történelmi távlatból*. Gondolat, Budapest
- HANKISS Elemér – MANCHIN Róbert – FÜSTÖS László – SZAKLONCZAI Árpád
1982 *Kényszerpályán? A magyar társadalom értékrendjének változásai 1930 és 1980 között*. MTA Szociológiai Intézet, Budapest
- SZELÉNYI Iván
1992 *Harmadik út? Polgárosodás a vidéki Magyarországon*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- KEMÉNY István
1991 Két könyv egy kötésben. In: Kemény István: *Közelről és távolból*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest
- CHISHOLM, Lynne
1992 Élesebb lencse vagy új kamera? Ifjúságkutatás, ifjúság és társadalmi változás Nagy-Britanniában. A kutatás jelenlegi állása és meg-alapozott feltételezések a gyermekkorról és az ifjúságról. In: GÁBOR Kálmán (szerk.): *Civilizációs korszakváltás és az ifjúság. A kelet- és nyugat-európai ifjúság kulturális mintái*. Szeged
- VERES Valér – KISS Zita – PLUGOR Réka – SZABÓ Júlia
2007 Értékorientációk és jövőstratégiák a kolozsvári egyetemi hallgatók körében az Európai Unió csatlakozás kontextusában. *Új Ifjúsági Szemle*. 52–66.
- VERES Valér (szerk.)
2000 *Nemzeti vagy nemzedéki integráció? Erdélyi középiskolások átalakulásban*. Új Mandátum–Limes, Budapest–Kolozsvár
- 2009 Studentii clasei de mijloc? Proveniența socială și situația materială al studenților Universității Babeș–Bolyai din Cluj. *Revista Romana de Sociologie* 5.

A fiatalok munkaerő-piaci helyzete, a társadalmi közérzet és a problémaérzékelés rétegspecifikus eltérései

Ebben a fejezetben a romániai és a kisebbségi magyar fiatalok társadalmi helyzetét és közérzetét vizsgáljuk a társadalmi struktúrában elfoglalt helyük szerint. A tanulmány első részében a fiatalok munkaerő-piaci és iskolázottsági helyzetét, a foglalkozási státusz szerinti eloszlást, valamint a kulturális tőkével való ellátottságukat vizsgáljuk meg. A második részében a fiatalok társadalmi rétegződését hasonlítjuk össze egy gazdasági és kulturális tőkeformák alapján kialakított index segítségével. A tanulmány harmadik részében – a második részben kialakított társadalmi rétegződési kontextus alapján – megvizsgáljuk a fiatalok társadalmi közérzetét és társadalmi problémaérzékelését.

Egy ország általános társadalmi-gazdasági helyzete behatárolja és meghatározza az ország ifjúságának életszínvonalát, mozgásterét, társadalmi közérzetét. Ugyanakkor az ifjúsági életstílusnak megvannak a maga autonóm terei. Az ifjúsági fogyasztói kultúra, a sajátos ifjúsági habitusok elterjedése olyan globális trendek, amelyek a fiatalokat hasonlóan érintik, függetlenül attól, hogy a világ mely tájékán élnek. Ennek következtében a romániai fiatalok egy részének életmódja hasonló a centrumországokban tapasztalthoz.

Ulrich Beck (2005) a globalizáció értelmezésekor kitér a globalitás fogalmára. A globalitás azt jelenti, hogy már régóta világtársadalomban élünk, és a zárt térségek képzete már csak fikció. Egymástól egyetlen or-

szág és egyetlen társadalmi csoport sem tud elzárkózni. Egymással ütköznek a különböző gazdasági, kulturális, politikai formációk, és az eddig magától értetődő dolgoknak a jogosultságát, még a Nyugat modelljét is újra kell értelmezni. Ebben a megközelítésben a „világtársadalom” alatt a társadalmi kapcsolatok összességét kell érteni, melyek nem integrálhatók a nemzetállami politikába vagy azzal nem definiálhatók.

Manuel Castells (1996) a globalizáció egy másik, hálózatelméleti megközelítését adja. Az információ korszakában alapvetően átalakul a társadalmi tér és a társadalmi idő szerkezete, a társadalmi tér megkettőződik. Ez a megkettőződés a globális hálózatok kiépülésével függ össze. Ezek a hálózatok ugyan fizikai pontokat, valóságosan létező helyeket kötnek össze, ám az összekapcsolódás következtében a valóságos tér helyei valami mássá alakulnak át, hálózathelyeinek nem kell valóságosan is érintkezniük egymással; éppenséggel a geográfiai távolság jellemző rájuk. A hálózat helyei között – akár egy városon belül is – ott vannak az információs kapitalizmusra oly jellemző „fekete lyukak”. Castells szerint az információs „fekete lyukak” az ún. *negyedik világot*, az abszolút vesztesek világát konstituálják: őket még csak ki sem zsákmányolják, egyszerűen diszfunkcionálisak, nincsen rájuk szükség.

Azok a társadalmi kihívások, amelyek a romániai fiatalokra is vonatkoznak, egyrészt a globalizáció és ezzel összefüggésben a félperiferiáról a centrumba kerülés által alakultak ki (erről lásd még Gábor–Veres 2005), másrészt történelmi örökség eredményei, a kommunista gazdasági-társadalmi rendszer következményei, és annak felemás átalakításával járó problémák. Castellst alapul véve: a centrumba kerülés szelektíven érintette a társadalmat, kialakultak azon csoportok, amelyek az információs társadalom előnyeit élvezik, akik pedig ebből kimaradnak, azok elszigetelődnek és helyzetük még rosszabb lesz.

A Furlong és munkatársai által megfogalmazott ifjúsági sebezhetőség-elmélet – amelyre az Európa Tanács Ifjúsági Trendek jelentése is alapul – rámutat, hogy az európai fiatalok a társadalmi struktúrában elfoglalt hely szerint válnak sebezhetővé. A sebezhetőséget úgy határozzák meg, mint súlyosan korlátozott lehetőséget a biztos munkára, a társadalmi és gazdasági előmenetelre, illetve a személyes elégedettségre vonatkozóan. A fogalmat konceptualizálva több dimenziót határolhatunk el. Egyrészt az egyéneket és a társadalmi csoportokat különféle módon érheti károsodás, sérülés, objektív és szubjektív faktorok együtthatásaképpen. Ebben az esetben a sebezhetőség a társadalom tagjainak a különböző kihívások-

ra vonatkozó csökkent reakcióképességére utal. A másik dimenzió a szegénységhez kapcsolódik. A források hiányára adott kulturális válaszokhoz köthető itt a sebezhetőség, amelyek – különösen a társadalmi struktúra alsó szegmenseiben elhelyezkedők számára – felerősítik a hátrányos életkörülményeket. A sebezhetőség fogalmának harmadik dimenziója a diszkriminációhoz és a kisebbségi helyzethez kötődik. A nemi, etnikai, nyelvi-kulturális és politikai kisebbségek, a hátrányos anyagi helyzetű lányok, a hátrányos helyzetű etnikai csoportok fiataljai, a bevándorló fiatalok diszkrimináció veszélyének kitétt csoportok, némelyek pedig többszörösen sebezhető helyzetben vannak (Furlong et alii 2003: 185–189).

Az oktatás és a munkaerőpiac összefüggésében a szerzők rámutatnak arra, hogy Közép- és Kelet-Európában a képzési helyek csökkenésének orvoslásába az állam közvetlenül is beavatkozik, viszont legtöbbször túl kevés pénz jut a képzésre, amely rosszul illeszkedik a munkaerő-piaci lehetőségekhez. Mindegyik európai országban meghatározhatók a különösen sebezhető fiatalok csoportjai. Ezek munkavállalási esélyei korlátozottak, amelynek makrotársadalmi és individuális szinten egyaránt káros következményei lehetnek (Furlong et alii 2003: 214–216).

Az elemzés fő kutatási kérdése, hogy a fiatalok sebezhetősége Romániában mennyire általános, milyen mértékben alakul osztályspecifikusan? Feltevésünk szerint a fiatalok társadalmi osztályhelyzet szerint más és más problémákat érzékelnek. A fiatalok azon része, amely a társadalmi struktúra felső részébe tartozik, a globális hálózati társadalom részeként inkább szembesül a globalizációval járó problémákkal, ám az EU-integráció kiteljesedésével a sebezhetősége is növekedik. A rétegződési struktúra alsó részéhez tartozó fiatalok problémái lokális jellegűek, közelebb állnak a Castells-féle fekete lyukak világához, őket inkább a leszakadás veszélye fenyegeti azokról a trendekről, amelyek a munkaerőpiacra való tartós bekerülésre és a jóléti életvitelre nagyobb esélyt adnak.

1. Gazdasági aktivitás, foglalkoztatottság

Az adatfelvétel pillanatában Románia nyolcéves intenzív gazdasági növekedési periódus után volt, ekkor Románia GDP-je több mint háromszorosára emelkedett euróban számolva is, a 2000. évi 40 milliárd euró-

ról 136 milliárd euróra 2008-ra.¹ Ez a fiatalok munkaerő-piaci helyzetét is meghatározta.

Az ifjúsági életszakasz egyik meghatározó formája az iskolai ifjúsági korszak. Ebben az időszakban a fiatalok egy része már bekapcsolódik a munkaerőpiacra, de a munkaerőpiacra való belépésük véglegesen a tanulás befejezése után következik be. A két ifjúságkutatás eredményei szerint Romániában a 18–35 éves népesség 16,8 százaléka az erdélyi magyar fiataloknak pedig 19,5 százaléka tanul, a többi befejezte tanulmányait. A nemi eloszlás szerint országos szinten ugyanannyi fiú tanul, kissé több, mint 18 százalék mindkét populációban, viszont a lányok körében az eltérés számottevő: amíg a fiatal romániai nők 14,8 százaléka tanul csupán, a romániai magyarok több mint 20 százaléka tanul a 18–35 éves korcsoportban.

1. táblázat: Az oktatási rendszerben résztvevők aránya nemek szerint

		Tanul	Befejezte tanulmányait
Férfi	Románia	18,7	81,3
	Magyarok	18,3	81,7
Nő	Románia	14,8	85,2
	Magyarok	20,8	79,2
Összesen	Románia	16,8	83,2
	Magyarok	19,5	80,5

Bár az eredmények szerint jelenleg arányaiban több magyar nemzetiségű nő tanul, mint a romániai átlag, ez az állapot eléggé újkeletű. Ha megvizsgáljuk a népesség eloszlását a befejezett legmagasabb iskolázottság szerint, látható, hogy a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya országos szinten 28 százalék, amíg a magyarok körében csupán 23 százalék. Jelentős eltérés van a magyarok körében a tanuló fiatalok előzetes iskolázottságát illetően is, 20 százalékuknak már van felsőfokú diplomája, míg országos szinten csak 9 százalékban. Ez azt mutatja, hogy a magyar népesség körében van egy sajátos habituális jellemző, ami arányaiban elterjedtebb, mint országos szinten, és ami az iskolai ifjúsági korszak jelen-

1 Saját számítás, a forrásokhoz lásd [www.insse.ro/Communicate de presa](http://www.insse.ro/Communicate_de_presa), árfolyamokhoz [www.bnr.ro/curs valutar](http://www.bnr.ro/curs_valutar).

tős meghosszabbítását célozza meg. Ez azt is jelenti, hogy a magyar tanuló fiatalok relatíve nagyobb aránya nem fogja teljes mértékben gyarapítani az egyetemet végzettek számarányát. Egy másik sajátosság, ami a 2002-es népszámlálás eredményei szerint is jellemző, hogy a középfokú végzettségűek aránya néhány százalékkal magasabb a magyar fiatalok esetében, mint az országos átlag (lásd 2. táblázat).

2. táblázat: A fiatalok iskolai végzettség szerinti megoszlása

		Alapfok	Szakiskola	Középiskola	Felsőfokú
Tanul	Románia	16,9	0,6	73,5	9,0
	Magyarok	11,5	0,9	66,7	20,9
Befejezte a tanulmányait	Románia	19,9	13,4	34,7	31,9
	Magyarok	24,6	13,2	38,5	23,7
Összesen	Románia	19,4	11,3	41,3	28,0
	Magyarok	22,1	10,8	44,0	23,1

Romániában a 18–24 éves korosztály 43 százaléka tanul, míg az erdélyi magyarok körében ez mintegy 5 százalékkal magasabb (48,4). Ugyanabban a korosztályban az aktív foglalkoztatottak aránya 41,9, illetve 35,3 százalék. A munkanélküliek és egyéb inaktívok aránya nagyjából megegyezik: 15, illetve 16 százalék. A 25–29 éves korosztályban már mindössze 3 százalékra zsugorodik a tanulók aránya, 74, illetve 78 százalék az aktív foglalkoztatottak aránya. Eltérés van viszont a munkanélküli és egyéb inaktívok arányát illetően, országos szinten többen, 22,3 százalékuk van ilyen helyzetben, a magyarok esetében kevesebben, 17,7 százalékuk. A 30–35 éves korosztálynál országos szinten még az 1 százalékot sem éri el a tanulók aránya, míg a magyarok körében egy százalék. A munkanélküliek és inaktívok aránya 16,8, illetve 21,2 százalék. A 18–35 éves korosztályon belül a munkanélküli és egyéb inaktív népesség aránya hasonló, országos szinten 17,8, a magyarok körében pedig 18,4 százalék.

3. táblázat: A fiatalok munkaerő-piaci helyzete korcsoportok szerint

		Aktivitási helyzet		
		Tanul	Aktív foglalkoztatott	Munkanélküli, egyéb inaktív
18–24 éves	Románia	43,0	41,9	15,1
	Magyarok	48,4	35,3	16,3
25–29 éves	Románia	3,1	74,7	22,3
	Magyarok	3,5	78,8	17,7
30–35 éves	Románia	0	83,2	16,8
	Magyarok	1,0	77,9	21,2
Összesen	Románia	16,9	65,4	17,8
	Magyarok	19,4	62,3	18,4

A két populáció foglalkozás szerinti eloszlását illetően megfigyelhető, hogy Románia-szinten a 18–35 éves fiatalok 6 százaléka vállalkozó, 11,4 százaléka értelmiségi és diplomás vezető beosztású. Az erdélyi magyar fiatalok esetében ezek aránya hasonló, szignifikáns különbségek nincsenek. A hivatalnokok, szolgáltatásbeli, nem fizikai dolgozók aránya országos szinten 27 százalék, a magyar fiatalok körében viszont közel 10 százalékkal kevesebb, mindössze 16,9 százalék. A szakmunkások és technikusok aránya országos szinten 15,3 százalék. Az erdélyi magyarok esetében ez több, 18,7 százalék. Jelentős az eltérés a szakképzetlenek, napszámosok és gazdálkodók esetében: országos szinten mindössze 3,4, az erdélyi magyarok esetében pedig 9,9.

4. táblázat: A fiatal népesség eloszlása foglalkozási státusz és nemek szerint

Foglalkozási státusz	Magyar			Románia		
	Férfi	Nő	Összes	Férfi	Nő	Összes
Vállalkozó, kisiparos, egyéni vállalkozók	8,6	2,2	5,5	7,3	4,7	6,0
értelmiségi, diplomás vezető	10,7	13,6	12,1	11,1	11,7	11,4
hivatalnok, szolgáltatásbeli	14,0	20,0	16,9	25,9	27,9	27,0
szakmunkás, technikus	26,5	10,5	18,7	19,5	11,3	15,3

Szakképzetlen, gazdálkodó, napszámos	12,8	6,7	9,9	4,0	2,8	3,4
Tanuló, diák	18,2	18,8	18,5	20,6	15,4	17,9
Munkanélküli, munkát keres	8,1	7,9	8,0	7,5	4,1	5,8
Háztartásbeli, egyéb	1,0	20,3	10,4	4,0	22,2	13,3

Nemek szerinti eltérések országos szinten egyrészt a vállalkozók körében figyelhetők meg (a férfiak 7,3, míg a nők csupán 4,7 százaléka tartozik ebbe a státuszcsoportba), másrészt a szakmunkások arányában (akik a férfiak körében 19, a nők körében pedig csupán 11 százalékot képviselnek). A nők a háztartásbeliek és inaktívak csoportjában múlják messze fölül a férfiakat (22,2, illetve 4%).

Megvizsgáltuk a fiatalok munkaerő-piaci helyzetének szubjektív értékelését is. A válaszok a munkahelyi körülményekre, a bérezésre, a főnökkel való viszonyra, előrelépési lehetőségek meglétére vonatkoznak. A romániai válaszadók 47 százaléka úgy ítéli meg, hogy jól fizetett, 85 százalékuk szerint kellemes kollegiális környezetben dolgozik, 62 százalékuknak van biztos, stabil munkahelye, 73 százalékuk használni tudja képességeit, 50,3 százalékuknak van előrelépési lehetősége, 59,8 százalékuk szerint figyelembe veszik a kezdeményezéseit, 14,5 százalékuk vezetői funkciója van, és 75,8 százalékuk elégedett a feletteseivel való viszonyal. Az erdélyi magyar fiatalok válaszai nem térnek el szignifikánsan a romániai átlagtól, kivéve a következőket: munkahelyüket nagyobb, 70 százalékos arányban érzik biztosnak, 65,7 százalékuk értékeli úgy, hogy figyelembe veszik a kezdeményezéseit, 21,1 százalékuk van valamilyen vezető funkciója és 81,6 százalékuk elégedett a feletteseivel való viszonyal. Megvizsgáltuk, hogy a magyarok az erdélyi románoknál is elégedettebb-e a munkahelyi körülményeikkel? Az erdélyi románok válaszai a legtöbb tekintetben nem különböznek szignifikánsan a romániai átlagtól, viszont a vezetőkkel való nagyobb fokú elégedettség az erdélyi válaszokban is 81,5 százalékos.